

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІНФОРМАЦІЙНО-
КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ**

**ІНСТИТУТ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА
ПІДПРИЄМНИЦТВА
КАФЕДРА ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА
АДМІНІСТРУВАННЯ**

**ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ
з дисципліни:
«ОРГАНІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ
НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ»**

для підготовки здобувачів вищої освіти,
галузі знань D4 Публічне управління та адміністрування,
0413 Management and administration

КИЇВ – 2024

Рецензенти:

Лопушинський Іван Петрович, завідувач кафедри публічного управління та адміністрування Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу, доктор наук з державного управління, професор, заслужений працівник освіти України;

Кальниш Юрій Григорович, доктор наук з державного управління, професор кафедри публічного управління та адміністрування Державного університету інформаційно-комунікаційних технологій;

Якимчук Аліна Юрївна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри публічного управління, права та гуманітарних наук Херсонського державного аграрно-економічного університету, голова ГО «Наука, інновації та розвиток».

Малахова Т.В.

«Організація соціальної роботи на місцевому рівні». Опорний конспект лекцій. Київ : ДУІКТ, 2024. 79 с.

Опорний конспект лекцій з дисципліни «Організація соціальної роботи на місцевому рівні» для підготовки здобувачів вищої освіти, галузі знань D4 Публічне управління та адміністрування, 0413 Management and administration.

© Малахова Т.В., 2024

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
Тема 1. Базова термінологія організації соціальної роботи на місцевому рівні	5
Тема 2. Вектори розвитку соціальної роботи в громаді в Україні	15
Тема 3. Моделі соціальної роботи на місцевому рівні ...	28
Тема 4. Міждисциплінарні та конкретні практико-орієнтовані моделі соціального розвитку громади	38
Тема 5. Комплексні моделі у діяльності фахівця із соціальної роботи в територіальній громаді	41
Тема 6. Професійна діяльність соціального працівника в громаді: завдання, функції та ключові навички	48
Тема 7. Соціальна робота з отримувачами соціальних послуг в сучасному контексті	61
ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ	75
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА	77

ПЕРЕДМОВА

Дисципліна «Організація соціальної роботи на місцевому рівні» за освітньою програмою належить до вибірових дисциплін здобувачів вищої освіти. Навчальний курс пов'язаний із такими дисциплінами, як «Соціологія публічного управління», «Теорія соціальних комунікацій та інформації в публічному управлінні», «Соціально-гуманітарна політика», «Місьцеве самоврядування та муніципальне управління» тощо.

Метою курсу є надання системних теоретичних знань про соціальну роботу на місцевому рівні; ознайомлення зі специфікою соціальної роботи в громаді, вмінням аналізувати зміст, структуру, функції працівників із соціальної роботи в територіальній громаді та категорії отримувачів соціальних послуг на рівні громади; а також створення у фахівців практичних навичок із застосування теорій та моделей соціальної роботи в територіальній громаді. Здобуті компетенції дозволять у майбутньому випускникам ефективно працювати в органах місцевого самоврядування, державних та громадських організаціях, а також будуть корисними в інших професійних сферах, які потребують знань у галузі соціальної роботи та управління соціальними процесами.

Тема 1. Базова термінологія організації соціальної роботи на місцевому рівні

1.1. Визначення сутності громади. Громада, її типи, функції, межі та характеристики.

1.2. Громада як основний елемент місцевого самоврядування.

1.3. Концептуальні підходи до організації соціальної роботи в громаді.

1.4. Соціальна робота в громаді як сфера надання соціальних послуг.

В сучасній зарубіжній та вітчизняній соціологічній, політичній та правовій літературі, наукових працях спостерігається різне трактування терміну «громада».

Одне з загальновідомих визначень терміну «громада» (англ. community) утворено з двох слів – «common» (спільний) та «unity» (єдність).

Громада є первинною структурною одиницею суспільства, яка об'єднує людей на основі спільних інтересів, потреб, території проживання або інших соціальних зв'язків. Громада відіграє ключову роль у формуванні соціальних взаємин, культурних цінностей та способу життя своїх членів.

Розглядаючи змістове наповнення цього терміну, переважна більшість вчених виокремлює певні **типові характеристики громади**:

- *спільна ситуація*: ті, хто належать до громади, мають спільні ознаки, що пов'язують їх одне з одним; це може бути місце проживання (й тоді розрізняють резидентів і нерезидентів територіальної громади) або клас, етнічність, релігія чи щось інше;

- *мережа взаємовідносин*: громади включають усі можливі відносини, не обмежені тільки роботою, або тільки політикою, або тільки спортом;

- *колективна дія*: люди усвідомлюють спільний інтерес і спроможні на організацію колективної дії; так, громада одного будинку може організуватися задля унеможливлення будівництва автостоянки замість дитячого майданчика під вікнами цього будинку;

- *сформована ідентичність*: людина в громаді отримує громадську ідентичність, з якою настає певна емоційна відповідальність, почуття належності до більшої одиниці і певна лояльність стосовно неї.

Можна виокремити три *підходи* до визначення змісту та сутності громади.

При соціологічному підході **громада** розглядається як *спільнота або соціальна система*.

Для політико-правового підходу є характерним розуміння **громади** як *суб'єкта місцевого самоврядування*.

При соціально-педагогічному підході **територіальна громада** виступає *фактором соціалізації особистості*. При цьому вона розглядається як соціальна система мезорівня соціального середовища.

Громада є особливим соціалізуючим простором, який характеризується особливими соціокультурними умовами та відповідними агентами соціалізації, що обумовлюють особливості соціального становлення та розвитку особистості.

Провідними **функціями громади** як різновиду соціального середовища є:

- *ціннісно-орієнтована функція*, що забезпечує прийняття членом громади суспільних цінностей на основі чого формується особистісна система цінностей;

- *культурологічна функція*, що передбачає формування особистісної культури на основі практичного й вибіркового засвоєння кожним членом громади соціокультурних традицій спільноти;

- *нормативно-правова функція*, що базується на закріпленні у поведінці особистості соціальних норм (зразків), схвалених спільнотою;

- *функція соціального контролю*, суть якої полягає у виробленні системи групових реакцій на поведінку члена громади у вигляді санкцій (покарання чи заохочення), що є адекватними соціальним цінностям суспільства;

- *інтегративна функція*, що має на меті згуртувати людей шляхом опанування ними моделей поведінки, в основі яких лежить усвідомлення потреб та поважання прав інших людей, об'єднання їх зусиль для суспільно-корисної діяльності.

Вивчення інституту місцевого самоврядування має довготривалу історію та тісно пов'язане з дослідженням демократії на місцевому рівні. Оскільки **місцеве самоврядування** – це основа здійснення влади народу на місцях. Джерелом місцевої демократії, влади загалом є місцева громада.

В Україні відповідно до статті 140 Конституції України *місцеве самоврядування здійснюється територіальною громадою* в порядку, встановленому законом, як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування: сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи, тобто через певний структурно-організаційний механізм, який іменується системою місцевого самоврядування.

- Найбільш ґрунтовно сутність поняття територіальна громада викладена у працях О. Батанова. Він вказує, що конструюючи її теоретичну модель, слід мати на увазі, що **територіальна громада** – це складна «кумулятивна» форма суспільної організації, сукупність людей (місцевих жителів), асоційованих на публічних засадах у межах певної території та об'єднана різноплановими ознаками системного характеру (зокрема, демографічний і територіальний (земляцький) зв'язок, правовий і політичний зв'язок, майновий (економічний) і професійний зв'язок, мовний і релігійний (соціально-культурний) зв'язок тощо). Це об'єднання, яке не виключає право людини на індивідуальність, окреме житло та дозволяє, консолідує зусилля багатьох для досягнення

бажаного всіма результату. Іншими словами, відбувається реалізація приватних цілей у публічно-правовій формі.

Юридичне оформлення статусу громади було визначено згідно ст. 6 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [5]. Де було визначено, що первинним суб'єктом *місцевого самоврядування*, основним носієм його функцій і повноважень є **територіальна громада** села, селища, міста, яка може утворювати єдині органи місцевого самоврядування та обирати відповідно сільського, селищного, міського голову. Територіальна громада може утворити орган місцевого самоврядування, але не є ним.

Територіальну громаду як соціальну систему характеризують такі **складові**:

- природньо-економічні особливості місцезнаходження;
- соціокультурні традиції населення;
- групи людей за гендерно-віковими характеристиками;
- сукупність закладів соціальної інфраструктури (навчальні та позашкільні заклади, соціальні служби, соціокультурні заклади, медичні установи тощо);
- органи місцевого самоврядування;
- неурядові організації.

Відповідно до ч. 1 ст. 140 Конституції України, яка містить визначення місцевого самоврядування, можна виділити такі **види територіальних громад**:

- територіальну громаду села або добровільного об'єднання в сільську громаду жителів кількох сіл;
- територіальну громаду селища;
- територіальну громаду міста.

Територіальні громади сусідніх сіл можуть об'єднуватися в одну територіальну громаду, утворювати єдині органи місцевого самоврядування й обирати єдиного сільського голову. Добровільне об'єднання територіальних громад здійснюється за рішенням місцевого референдуму відповідних територіальних громад сіл. Таке рішення є згодою на утворення спільних органів місцевого самоврядування, формування спільного

бюджету, об'єднання комунального майна. Вихід із складу сільської громади здійснюється за рішенням референдуму відповідної територіальної громади.

Важливим є те, що територіальні громади мають свої майнові права. Так ст. 142 Конституції України визначає, що матеріальною та фінансовою основою місцевого самоврядування є рухоме та нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, земля, природні ресурси, які є у власності територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах, а також об'єкти іншої спільної власності, котрі перебувають в управлінні районних та обласних рад.

У сучасному світі під «**громадою**» розуміють не тільки сукупність людей, які проживають на певній території або систему налагоджених взаємостосунків, а ідеальну конструкцію, утворення, які відображає уявлення людей про конкретні форми соціального життя, регламентує і формує соціальні зв'язки, здійснює соціальну підтримку і розвиток її членів тощо.

Щодо **структури громади**, то вона є складною і різноплановою. Виділяють *формальну* і *неформальну* структури громади.

Формальна відображає горизонтальні та вертикальні зв'язки, що формально існують у громаді, тобто є затвердженими, регульованими. Горизонтальні зв'язки відображають зв'язки між рівними членами громади, тоді як вертикальні – між членами громади та керівництвом. Прикладом формальних горизонтальних зв'язків може бути ієрархія влади в громаді, наявні структурні підрозділи в ній.

Неформальні структури характеризуються наявністю у громаді різноманітних груп, об'єднань, асоціацій, які створенні самими членами громади для представництва їх інтересів. Громада – система, яка об'єднує різноманітні підсистеми та елементи, які тісно взаємопов'язані між собою спільністю інтересів, діяльності, цінностей, мети тощо.

Відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування» визначено повноваження виконавчих органів сільських, селищних, міських рад у сфері освіти, охорони здоров'я, культури, фізкультури і спорту (стаття 32) та сфері соціального захисту населення (стаття 34), опіки та піклування (статті 32, 34).

Зокрема, це такі **повноваження**:

- забезпечення здійснення передбачених законодавством заходів щодо поліпшення житлових і матеріально-побутових умов інвалідів, ... сімей, які втратили годувальника, багатодітних сімей, громадян похилого віку, які потребують обслуговування вдома, влаштування дітей, які залишилися без піклування батьків, на виховання в сім'ї громадян;

- вирішення відповідно до законодавства питань надання соціальних послуг особам та сім'ям з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги, забезпечення утримання та виховання дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Надання мінімального базового комплексу соціальних послуг в адміністративно-територіальній одиниці забезпечує соціальний працівник, фахівець із соціальної роботи.

Отже, поняття «громада» стосується конкретних людей, певної території, а також досвіду соціальних відносин і прагнень, які визначають її функціональну спроможність.

Практична **соціальна робота в громаді** зводиться до:

- безпосередньої участі членів громади у прийнятті рішень, спрямованих на покращення їхнього життєіснування;

- інформування населення про події, що мають місце в громаді;

- соціальний супровід, підтримку та ініціювання змін мають здійснювати люди, які мають відповідну підготовку.

Основним методом соціальної роботи є робота в громаді, а саме:

- розвиток соціальних зв'язків у місцевій громаді,
- організація системи взаємодопомоги та кооперації певної групи людей,
- розробка, впровадження та оцінка ефективності різних соціальних програм, що пов'язані з потребами чи інтересами населення

Існують **три рівні сучасної соціальної роботи** (за Т.Семигіною):

макросистема (економічний, культурний, політичний, соціальний контекст, екологія, суспільна дискримінація тощо);

мезосистема (взаємодії між елементами);

соціальні мікросистеми (сім'я, близькі люди, робота, школа, структури в громаді);

індивід (вік, стать, сексуальна орієнтація, темперамент, стан здоров'я, переживання травми, негативний досвід, специфічні потреби).

Соціальна робота в громаді відноситься до соціальної роботи на *макрорівні*, що здійснюється найближчим оточенням людини та самоорганізацією громади у вирішенні складних життєвих обставин.

Соціальна робота в громаді (за А. Слозанською) - це базовий рівень соціальної роботи, на якому соціальний працівник планує і здійснює інтервенційну діяльність, ініціює і реалізує зміни, дії з активізації громади та її членів, проводить оцінку потреб задля вирішення соціальних проблем, задоволення потреб, інтересів, розвитку територіальної громади та її жителів.

Базові **характеристики соціальної роботи у громаді** є локальність, спільність інтересів, наявність взаємозв'язків, солідарності та співтовариств.

Основні принципи соціальної роботи: визнання гідності людини, сприяння правам людини, сприяння соціальній справедливості, сприяння праву на самовизначення, сприяння праву на участь, ставлення до людей як до цілісних індивідів тощо.

Рівні практичної соціальної роботи в громаді в сучасних умовах:

- соціальна робота на рівні органів місцевого самоврядування,
- соціальна робота на рівні територіальної громади,
- соціальна робота на рівні закладів соціальної сфери,
- соціальна робота на рівні жителів громад.

Напрями організації соціальної роботи в громаді:

Превентивна робота, спрямована на запобігання виникненню соціальних проблем у громаді. Це може включати просвітницькі програми, тренінги, семінари та інші заходи, які допомагають громадянам розуміти та уникати потенційних проблем.

Соціальна підтримка: Надання допомоги та підтримки особам, які опинилися у складних життєвих обставинах. Це може бути соціальна допомога, консультування, психологічна підтримка тощо.

Соціальна реабілітація: допомога людям, які потребують відновлення своєї соціальної активності після травм, хвороб, конфліктів або інших життєвих криз.

Соціальна адаптація: допомога різним групам населення (наприклад, мігрантам, біженцям, випускникам дитячих будинків) адаптуватися в новому соціальному середовищі.

Розвиток громадської участі: сприяння активізації громадян у соціальному житті, залучення їх до прийняття рішень на місцевому рівні.

Захист прав та інтересів: робота з вразливими групами населення, спрямована на захист їх прав та інтересів, включаючи правозахисну діяльність.

Розвиток соціальних послуг: організація та надання різноманітних соціальних послуг для громадян, від соціального обслуговування до спеціалізованих програм.

Соціальне планування: аналіз потреб громади, розробка та впровадження соціальних програм та проектів, спрямованих на покращення якості життя громадян.

Соціальне дослідження: збір та аналіз даних про соціальні проблеми та потреби громади, що допомагає в прийнятті обґрунтованих рішень.

Освітні програми: організація навчальних курсів, тренінгів, семінарів для різних груп населення з метою підвищення їх соціальної компетентності та активності.

Ці напрями допомагають ефективно вирішувати соціальні проблеми на місцевому рівні, сприяють розвитку громади та покращенню якості життя її членів.

Згідно Закону України «Про соціальні послуги» **соціальні послуги** – комплекс заходів з надання допомоги особам, окремим соціальним групам, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати, з метою розв’язання їхніх життєвих проблем.

У тому ж законі зазначено, що *складні життєві обставини* (СЖО) – це обставини, спричинені інвалідністю, віком, станом здоров’я, соціальним становищем, життєвими звичками і способом життя, внаслідок яких особа частково або повністю не має (не набула або втратила) здатності чи можливості самостійно піклуватися про особисте (сімейне) життя та брати участь у суспільному житті.

Соціальні послуги надаються відповідними органами державної виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, які отримали від держави відповідні повноваження та взяли на себе відповідальність за ефективність, якість та вчасність їх надання; повноваження щодо надання таких послуг відповідно до встановлених державних стандартів можуть бути делеговані від органів державної влади, державних організацій до недержавних (суб’єктам підприємницької діяльності, громадським та благодійним організаціям та ін.) у порядку, визначеному чинними нормативно-правими актами.

До основних **видів соціальних послуг**, що гарантуються державою, згідно із Законом України «Про соціальна послуги» відносять: соціально-побутові, психологічні, соціально-педагогічні, соціально-медичні, соціально-економічні, юридичні,

інформаційні послуги, послуги з працевлаштування та інші соціальні послуги.

До основних **форм надання соціальних послуг**, згідно Закону України «Про соціальні послуги» належать:

- *матеріальна допомога* – надається особам, які перебувають в СЖО у вигляді грошової або натуральної допомоги;

- *соціальне обслуговування*, яке здійснюється: за місцем проживання особи; у стаціонарних установах або закладах інтернатного типу; у реабілітаційних центрах; у закладах денного, тимчасового або стаціонарного перебування; у територіальних центрах соціального обслуговування та закладах із соціальної підтримки населення.

За **способом надання соціальні послуги** поділяють на:

- *базові* (соціальні послуги, що надаються на постійній або систематичній основі і не передбачають комплексної допомоги: консультування, інформування, представництво інтересів, надання притулку тощо);

- *комплексні* (соціальні послуги, що передбачають комплексну допомогу: соціальний супровід, соціальна адаптація, реабілітація, інтеграція, реінтеграція, кризове втручання, догляд, підтримане проживання);

- *технічні* (соціальні послуги, що передбачають надання натуральної допомоги: засобів гігієни, продуктів харчування, одягу, взуття, транспортні послуги тощо);

- *екстрені* (соціальні послуги, що передбачають екстрене втручання в ситуацію, що склалася.

Тема 2. Вектори розвитку соціальної роботи в громаді в Україні

2.1. Сучасні тенденції реформування надання соціальних послуг в громаді в Україні.

2.2. Характеристика базових інституцій надання соціальних послуг державної та недержавної форм власності.

2.3. Функції, завдання та напрями діяльності соціальних служб, установ та організацій, Центру надання соціальних послуг на рівні громади.

2.4. Розвиток ринку соціальних послуг.

2.5. Нормативно-правове забезпечення соціальної роботи в громаді.

Реформування соціальної сфери загалом, і сфери надання соціальних послуг зокрема, триває з моменту здобуття Україною незалежності. Так, у січні 2020 року вступив у дію новий Закон України «Про соціальні послуги», який було розроблено з урахуванням європейського досвіду та який був покликаний реформувати систему надання соціальних послуг та зробити ринок соціальних послуг конкурентним та доступним для усіх суб'єктів системи надання соціальних послуг.

В рамках реалізації Закону відбувалося правове регулювання формування системи соціальних послуг, діяльності суб'єктів, що надають соціальні послуги всіх форм власності, зокрема:

- прийнято низку підзаконних нормативних актів, у тому числі Кабінетом Міністрів України, щодо визначення критеріїв діяльності суб'єктів, що надають соціальні послуги; переліку соціальних послуг, що надаються особам, які перебувають у складних життєвих обставинах; моніторингу та оцінки якості надання соціальних послуг тощо;

- розпочато процес створення реєстру надавачів та отримувачів соціальних послуг;

- запроваджено часткову стандартизацію соціальних послуг шляхом затвердження державних стандартів соціальних послуг;

- здійснено децентралізацію фінансування установ та закладів, що надають соціальні послуги.

Система соціальних послуг згідно Стратегії розвитку системи соціальних послуг в Україні на період 2021-2025 років повинна базуватися на таких **принципах:**

- дотримання прав людини та дитини;
- гуманізму;
- забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків;
- поваги до гідності;
- толерантності;
- законності;
- соціальної справедливості;
- доступності та відкритості;
- неупередженості та безпечності;
- добровільності вибору;
- орієнтованості на задоволення потреб отримувачів соціальних послуг;
- адресності їх надання і фінансування;
- розмежування функцій замовника і надавача соціальних послуг;
- комплексності;
- конфіденційності;
- максимальної ефективності та результативності використання бюджетних та позабюджетних коштів надавачами соціальних послуг.

Розвиток системи соціальних послуг здійснюватиметься за основними напрямками:

1. Розмежування повноважень замовника і постачальника соціальних послуг та вирівнювання статусу державних та комунальних установ до державних та комунальних неприбуткових підприємств.

2. Діджиталізація обліку потреб, та оцінки якості соціальних послуг на загальнодержавному рівні та рівні територіальної громади у режимі реального часу.

3. Забезпечення персоніфікації фінансування та обліку потреби кожного легального отримувача соціальних послуг.

4. Забезпечення персоніфікації фінансування та обліку потреби кожного легального отримувача соціальних послуг.

5. Вдосконалення та деталізація державних стандартів соціальних послуг з метою визначення вартості заходів в межах кожної послуги, контролю витрат та якості наданих послуг.

6. Забезпечення доступності соціальних послуг у територіальній громаді.

7. Підвищення спроможності територіальної громади у забезпеченні соціальних потреб.

Реалізація Стратегії здійснюється двома етапами.

На першому підготовчому етапі (2021-2022 роки) передбачається:

- розробка законодавчої та нормативно-правової бази, в тому числі внесення змін до чинного законодавства;

- розробка методичної бази та механізмів впровадження провідних напрямів Стратегії;

- створення системи моніторингу та контролю за виконанням завдань Стратегії.

На **другому етапі** реалізації Стратегії (2023-2025 роки) передбачається:

- забезпечення подальшої реалізації напрямів Стратегії з метою їх наближення до європейських стандартів;

- створення інформаційно-технічної бази для підтримки розвитку системи надання соціальних послуг;

- проведення наукових та соціологічних досліджень з метою вивчення тенденцій розвитку системи надання соціальних послуг;

- реалізація державних гарантій надання соціальних послуг за програмою соціальних гарантій;

- завершення формування повноважень та відповідальності органів місцевого самоврядування за розвиток системи соціальних послуг у територіальних громадах.

Надання соціальних послуг регулюється **Законом України «Про соціальні послуги»**, яким встановлено, що надання соціальних послуг здійснюється шляхом ведення випадку, що включає низку етапів (аналіз заяви, оцінювання потреб, визначення середньомісячного сукупного доходу заявника, прийняття рішення, розроблення індивідуального плану, укладення договору, виконання договору, здійснення моніторингу) і по часу займає до 10 робочих днів.

Рішення про надання соціальних послуг приймають *структурні підрозділи з питань соціального захисту населення виконавчих органів сільських, селищних, міських рад, а також обласних державних адміністрацій* щодо надання стаціонарного догляду. Крім того, *виконавчими органами сільських, селищних, міських рад* може бути прийнято рішення про призначення та виплату компенсації фізичним особам, які доглядають за своїми рідними.

Надання соціальних послуг здійснюється за рахунок коштів місцевих бюджетів.

Це довгий алгоритм дій, на який в умовах воєнного стану немає часу. В сучасних умовах кожна година може бути вирішальною для життя і здоров'я людини. Наприклад, вдома самотніми залишились громадяни похилого віку, рідні яких виїхали до відносно безпечних територій, і, відповідно, ці громадяни потребували допомоги наших працівників. Тому, організовуючи роботу з надання соціальних послуг в умовах воєнного стану, Мінсоцполітики рекомендувало місцевим органам влади працювати за механізмом надання соціальних послуг екстрено (кризово), особливо це стосується громадян, які перебувають на територіях ведення бойових дій та внутрішньо переміщених осіб. Така організація роботи забезпечує оперативне, протягом однієї доби, прийняття рішення про надання соціальних послуг.

Крім того, рекомендовано місцевим органам влади делегувати, за потреби, прийняття рішення про надання

соціальних послуг безпосередньо надавачам, що також скорочує строки з надання допомоги.

Звісно, що у подальшому надавачі соціальних послуг інформуватимуть про надані соціальні послуги. Для цього міністерством розроблено відповідну форму акта, де буде описано ситуацію, в якій опинилась людина, основні проблемні питання, у розв'язанні яких вона потребує допомоги, соціальні послуги, яких вона потребує і які їй було надано, та строк надання цих послуг.

Наразі наказ Мінсоцполітики від 18.04.2022 № 135 **«Про затвердження форми акта про надання повнолітній особі соціальних послуг екстрено (кризово)»** доопрацьовується за зауваженнями Міністерства юстиції, після чого акт буде повторно подано на державну реєстрацію.

За механізмом екстрено (кризово) можуть надаватись *різні соціальні послуги* – догляд вдома та стаціонарний догляд, надання притулку, консультування, соціальний супровід сімей з дітьми, натуральна допомога та інші.

Також Урядом було спрощено процедуру прийняття рішення надання соціальної послуги стаціонарного догляду, що надається інтернатними закладами соціального захисту населення, стаціонарними відділеннями територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг) або центрів надання соціальних послуг.

Наразі рішення приймається за однією заявою громадянина і вже після влаштування до закладу, працівники допомагають, якщо потрібно, відновити документи, що посвідчують особу, та вирішити інші проблемні питання людини. Але тут головне, що людина має притулок, у неї задоволені первинні базові потреби (їжа, вода, одяг), забезпечено та здійснюється догляд, надається психологічна підтримка.

14 квітня 2022 року був прийнятий **Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях»**.

Прийнятим законом вносяться зміни до законів України **«Про соціальні послуги», «Про правовий режим воєнного стану»**, зокрема:

- визначається середньомісячний сукупний дохід громадян з урахуванням попереднього кварталу, що передує місяцю, який передує місяцю звернення, а не шести останніх місяців, як це було передбачено. Це дасть можливість запровадити електронний обмін даними, зокрема з Державною податковою службою, щодо доходів громадян;

- розширюються повноваження обласних, Київської міської державних адміністрацій, виконавчих органів сільських, селищних, міських рад шляхом надання їм можливості визначати особливості прийняття рішення про надання соціальних послуг у разі введення на території України надзвичайного або воєнного стану;

- визначається, що ведення випадку не застосовується для прийняття рішення про надання соціальних послуг у разі введення на території України надзвичайного або воєнного стану, а соціальні послуги надаються екстрено (кризово). Це дозволить приймати рішення про надання соціальних послуг протягом доби на підставі заяви або повідомлення про потребу у послугах та складати акт про надання цих послуг;

- надається право приймати рішення про надання соціальних послуг екстрено (кризово) безпосередньо надавачам соціальних послуг, що забезпечить негайне надання допомоги людям;

- встановлюється, що особам, яким завдано шкоди пожежею, стихійним лихом, катастрофою, бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією всі соціальні послуги надаються безоплатно;

- встановлюється, що соціальні послуги, надані під час дії воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях надавачами соціальних послуг державної / комунальної форми власності (надання притулку, догляд, підтримане проживання, натуральна допомога, транспортні послуги тощо), особам із числа

внутрішньо переміщених осіб за новим місцем їх проживання / перебування, які опинилися у складних життєвих обставинах через шкоду, завдану бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією, фінансуються у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України;

- розширюються повноваження військових адміністрацій в частині управління надавачами соціальних послуг, організації надання ними соціальних послуг.

Реалізація прийнятого закону дасть можливість забезпечити оперативне надання соціальних послуг особа / сім'ям, які постраждали в умовах введення на території України надзвичайного або воєнного стану з метою їх збереження життя та здоров'я.

Сфера надання соціальних послуг заснована на використанні та розвитку всіх форм власності і складається з **державного та недержавного секторів**.

До **державного сектору** входять суб'єкти, що надають соціальні послуги і знаходяться в державній власності, управління якими здійснюється центральними органами виконавчої влади.

Комунальний сектор включає установи та заклади комунальної власності, які надають соціальні послуги і знаходяться в підпорядкуванні органів місцевого самоврядування.

Управління державним та комунальним секторами здійснюється відповідними органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування.

До **державних і комунальних соціальних установ і закладів** відносяться :

- територіальні центри соціального обслуговування пенсіонерів та одиноких непрацездатних громадян;
- центри соціальних служб для молоді;
- центри зайнятості;
- центри професійної, медичної та соціальної реабілітації інвалідів;

- притулки для неповнолітніх;
- центри соціально-психологічної реабілітації неповнолітніх;
- будинки нічного перебування бездомних громадян;
- центри обліку бездомних громадян;
- соціальні готелі;
- центри соціальної адаптації;
- інші заклади.

Надавачі недержавного сектору - це підприємства, установи, організації, громадські об'єднання, благодійні, релігійні організації, фізичні особи-підприємці та фізичні особи, які надають соціальні послуги з догляду без здійснення підприємницької діяльності. *Шляхами залучення надавачів соціальних послуг недержавного сектору є закупівля послуг, державне-приватне партнерство, соціальне замовлення, конкурс соціальних проектів, мікропроектів та програм.*

З метою оптимізації та комплексного підходу до надання соціальних послуг можуть утворюватися комплексні установи/зклади надання соціальних послуг, структурні або відокремлені (територіальні) підрозділи яких надають різні соціальні послуги різним групам населення. Це дозволяє долати відомчі бар'єри на рівні територіальної громади.

Стаття 25 Закону України «Про соціальні послуги» твердить, що **визначення потреб населення** адміністративно-територіальної одиниці/територіальної громади у соціальних послугах здійснюється щороку **шляхом** збирання, узагальнення та аналізу інформації, у тому числі з урахуванням статі, віку, місця проживання відповідних категорій осіб/сімей.

Надавачі соціальних послуг зобов'язані:

- 1) забезпечувати найкращі інтереси отримувачів соціальних послуг під час надання таких послуг;
- 2) забезпечувати навчання та підвищення кваліфікації працівників, які надають соціальні послуги;

3) проводити оцінювання потреб особи/сім'ї у соціальних послугах;

4) взаємодіяти з іншими суб'єктами системи надання соціальних послуг, а також з органами, установами, закладами, фізичними особами - підприємцями, які в межах своєї компетенції надають на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці або територіальної громади допомогу вразливим групам населення та особам/сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах, та/або здійснюють їх захист;

Основними завданнями районних, міських, районних у містах, селищних та сільських **центрів соціальних служб** є:

- проведення соціально-профілактичної роботи, спрямованої на запобігання потраплянню у складні життєві обставини осіб та сімей з дітьми;

- надання особам та сім'ям з дітьми комплексу соціальних послуг відповідно до їхніх потреб згідно з переліком, затвердженим центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері сім'ї та дітей, з метою подолання складних життєвих обставин та мінімізації негативних наслідків таких обставин.

Функції, завдання та напрями діяльності соціальних служб, установ та організацій, Центру надання соціальних послуг на рівні громади.

1.Функції:

- *Соціальна діагностика*: вивчення та аналіз соціального становища осіб, які потребують допомоги, для визначення їх потреб та можливостей.

- *Соціальна підтримка*: надання матеріальної, психологічної та іншої допомоги особам у складних життєвих ситуаціях.

- *Соціальна реабілітація*: допомога людям адаптуватися до соціуму після травматичних подій або змін у житті.

- *Соціальна превенція*: запобігання виникненню соціальних проблем та конфліктів.

2. Завдання:

- *Організація доступу*: забезпечення доступу громадян до якісних соціальних послуг.

- *Координація діяльності*: взаємодія з іншими органами та організаціями для надання комплексної допомоги.

- *Освітні програми*: проведення тренінгів, семінарів та інших освітніх заходів для підвищення рівня соціальної компетентності громадян.

- *Моніторинг та аналіз*: постійний збір та аналіз даних про соціальне становище громадян для вдосконалення наданих послуг.

3. Напрями діяльності:

- *Сімейна підтримка*: робота з сім'ями, які опинилися в складних обставинах, консультування з питань виховання дітей, підтримка багатодітних сімей.

- *Підтримка дітей та молоді*: організація заходів для дітей та молоді, підтримка талановитої молоді, допомога молоді у виборі професії та знаходженні першої роботи.

- *Робота з літніми людьми*: організація дозвілля для пенсіонерів, психологічна підтримка, допомога у вирішенні побутових питань.

- *Допомога особам з особливими потребами*: адаптація осіб з інвалідністю до життя в соціумі, надання їм необхідних соціальних послуг.

Центри надання соціальних послуг на рівні громади виконують важливу роль у системі соціального захисту **на місцевому рівні**, а саме:

Координаційна роль: Центри стають місцем збору та координації діяльності різних соціальних служб, установ та організацій на рівні громади. Вони сприяють ефективному взаємодійнику між різними структурами та забезпечують комплексний підхід до розв'язання соціальних проблем.

Діагностика та аналіз: Центри здійснюють діагностику соціального становища громадян, виявляють осіб, які потребують допомоги, та аналізують причини їхніх проблем.

Надання консультацій: фахівці центрів надають консультації з питань соціального захисту, прав громадян, можливостей отримання допомоги та підтримки.

Організація навчальних заходів: Центри можуть проводити тренінги, семінари, майстер-класи для підвищення соціальної компетентності громадян, а також для підготовки волонтерів та соціальних працівників.

Соціальна реабілітація: Центри забезпечують програми соціальної реабілітації для осіб, які потребують відновлення своїх соціальних функцій – це може бути підтримка після лікування, допомога в адаптації після втрати роботи, підтримка для людей з інвалідністю тощо.

Моніторинг та звітність: Центри систематично відстежують результати своєї роботи, аналізують ефективність наданих послуг та подають звіти перед громадою та відповідними органами влади.

Взаємодія з громадськістю: Центри активно співпрацюють з громадськими організаціями, волонтерами, бізнесом та іншими структурами для забезпечення найбільш ефективної допомоги громадянам.

Центри надання соціальних послуг на рівні громади стають ключовим елементом системи соціального захисту, який дозволяє оперативно реагувати на зміни в соціальному середовищі та надавати ефективну допомогу тим, хто її потребує.

Ринок соціальних послуг є однією з найважливіших складових сучасного суспільства, який спрямований на задоволення соціальних потреб громадян. Розвиток цього ринку відбувається під впливом ряду факторів та має свої **особливості**.

Динаміка розвитку:

- *збільшення обсягу та різноманітності послуг*: Від традиційних соціальних послуг (допомога у працевлаштуванні, соціальне забезпечення) до нових форм підтримки (психологічні консультації, реабілітаційні програми);

- *технологічний розвиток*: Впровадження цифрових технологій, онлайн-платформ для надання соціальних послуг.

Структура ринку:

державні установи: забезпечують регулювання, фінансування та контроль якості послуг;

недержавні організації: забезпечують надання послуг, інноваційні підходи та взаємодію з громадськістю;

комерційні організації: Пропонують платні соціальні послуги, зокрема в сфері охорони здоров'я, освіти та догляду.

Виклики та перспективи: необхідність адаптації до змінюваних соціальних потреб населення; забезпечення якості та доступності послуг для всіх категорій населення; пошук додаткових джерел фінансування та партнерств; розвиток професійної підготовки кадрів для ринку соціальних послуг.

Тенденції:

глобалізація: взаємодія між країнами у сфері соціальних послуг, обмін досвідом та практиками.

Індивідуалізація послуг: створення персоналізованих програм підтримки, з урахуванням індивідуальних потреб клієнта.

Технологічна інтеграція: використання сучасних технологій для надання та моніторингу послуг.

Ринок соціальних послуг продовжує активно розвиватися, адаптуючись до змін у суспільстві та відповідаючи на нові виклики. Його розвиток вимагає співпраці між усіма зацікавленими сторонами, а також інноваційних підходів до надання та фінансування послуг.

Соціальна робота в громаді в Україні базується на ряді законодавчих актів, які визначають основні принципи, завдання,

функції та напрями діяльності у цій сфері. Нормативно-правова база спрямована на забезпечення прав та інтересів громадян, а також на створення умов для ефективної реалізації соціальних програм та проектів на місцевому рівні.

Основні законодавчі акти:

Конституція України: встановлює основні права та свободи громадян, в тому числі право на соціальний захист.

Закон України «Про соціальні послуги»: визначає правові, економічні та організаційні засади надання соціальних послуг, а також права та обов'язки учасників цього процесу.

Закон України «Про соціальний захист населення»: регулює відносини, пов'язані з наданням соціальних гарантій, допомоги та підтримки різним категоріям населення та ін.

Закони України: «Про місцеве самоврядування», «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», «Про місцеві державні адміністрації», «Про органи самоорганізації населення» «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку», «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», «Про реабілітацію інвалідів в Україні» та ін.

Тема 3. Моделі соціальної роботи на місцевому рівні

3.1. Теорії соціальної роботи та особливості їх застосування у соціальній роботі в громаді.

3.2. Моделі соціальної роботи в громаді: перспектива екосистем, підхід, орієнтований на сильні сторони громади,

феміністична перспектива, зелена соціальна робота в громаді, підхід, заснований на правах людини.

Теорія соціальної роботи – сукупність сформованих у процесі пізнавальної, практичної діяльності уявлень, концепцій, понять, які відображають закони, закономірності, принципи, тенденції розвитку соціальної роботи, обґрунтовують моделі практики і техніки втручання.

З огляду на загальні ознаки теорії як системи понять, уявлень про дійсність і особливості соціальної роботи як науки, прикладної діяльності вчені по-різному обґрунтовують і розкривають зміст поняття «теорія соціальної роботи».

У теорії **групової соціальної роботи** виділяються три основних групи теорій (або теоретичних моделей):

1. **Психологічно-орієнтовані.**
2. **Соціологічно-орієнтовані.**
3. **Комплексні** (біопсихосоціальні, холістичні) групи теорій.

1. Психологічно-орієнтовані теорії -

об'єднують сукупність теорій, в центрі яких – ідея допомоги клієнту шляхом оптимізації його власних зусиль щодо використання його особистісних і соціальних ресурсів для впливу на ситуацію.

- Психодинамічна модель, використовує методики захисту клієнта, поширені в психотерапії та медичній практиці. Однією з основних функцій соціального працівника є опікунська функція, яка і зумовлює надання клієнтам певних форм допомоги, індивідуальної підтримки;

- біхевіористські та когнітивні моделі; ґрунтуються на ідеї допомоги клієнтові, орієнтуючись на особливість його мислення, установки, які в кінцевому підсумку спрямовують

його дії. Суть допомоги полягає у регуляції соціальної поведінки клієнта шляхом набуття навичок відпрацьовувати механізми своїх вчинків адекватно до соціальних умов;

- гуманістично-екзистенційні підходи. Одним із основних принципів *гуманістичної* моделі практики соціальної роботи є прагнення соціальних працівників допомогти клієнтам на основі самопізнання і розуміння значущості свого особистісного статусу зрозуміти самих себе і характер впливу навколишнього світу. Головна мета *екзистенційної* технології впливу на клієнта – допомогти людям налагодити задовільний стиль життя, почати отримувати задоволення від життя.

2. Соціально-орієнтовані групи –

сукупність теоретичних концепцій соціальної роботи, в основі яких - пізнання закономірностей соціального розвитку, структурування суспільства, взаємодії його соціальних інститутів.

системна модель - базується на концепції системного підходу, який розглядає індивіда як частину більших систем. Ця модель вважає, що щоб зрозуміти індивіда та його проблеми, потрібно розглядати його в контексті системи, до якої він належить — це може бути сім'я, група, спільнота, або навіть суспільство в цілому.

- соціально-екологічна модель - наголошує на важливості врахування екологічних факторів (оточення, умови життя) при вивченні соціальних проблем та розробці стратегій втручання у соціальній роботі.

- рольова модель. Ґрунтується на ідеї рольової поведінки клієнта, який буде свою поведінку відповідно до загальноприйнятих моделей, схем, що відтворюються індивідуальною свідомістю. Охоплює проблеми клієнта, пов'язані з очікуваною поведінкою і бажаним розвитком з

урахуванням минулого досвіду, розуміння значущості актуальних подій і механізмів формування в людини уявлень про її роль у житті.

- Соціально-радикальна модель акцентує увагу на ідеї допомоги клієнтові в розвитку його соціальної самосвідомості, передусім її політичної та правової складових. Мета допомоги – підвищити рівень самоконтролю та особистої відповідальності клієнта, самоактуалізації його можливостей у захисті та обстоюванні прав, протистоянні дискримінації.

3.Характеристика **комплексної** (біопсихосоціальної, холістичної) **групи теорій** соціальної роботи – враховує сукупність теоретичних концепцій соціальної роботи, які орієнтують на цілісне бачення проблем захисту життєвих сил людини як біопсихосоціальної істоти.

- теорія кризового втручання. Орієнтована на допомогу клієнтові, який перебуває в стані глибокої і гострої психологічної кризи я якому необхідне оперативне втручання для виведення з дезадаптивного стану.

- Зосереджена на завданні модель, яка пропонує концептуальну структуру діяльності – чітку послідовність діагностики проблеми клієнта та роботу з нею. Вона є одною з найбільш технічних моделей і допомагає практичним працівникам усвідомити, яким саме чином будувати процес безпосередньої роботи з клієнтом.

- Сімейна терапія заснована на твердженні, що пояснення та вирішення людських проблем полягають у розумінні минулих та нинішніх взаємовідносин між людьми,

близько пов'язаними один з одним, а не в кожній конкретній людині.

- Психосоціальна терапія, яка передбачає тривалий соціальний супровід клієнта соціальним працівником і приділяє особливу увагу їхнім взаємостосункам

Орієнтація на конкретні теоретичні моделі значно впливає на напрями діяльності та функції соціальних працівників.

У сучасній закордонній літературі виокремлюють такі ключові **напрями (перспективи) сучасної соціальної роботи**:

- перспектива екосистем;
- підхід, орієнтований на сильні сторони громади;
- феміністична перспектива;
- зелена соціальна робота в громаді;
- підхід, заснований на правах людини

- **Перспектива екосистем (ecosystems perspective)** – базується на ідеї того, що всі проблеми і незгоди в житті людини виникають у результаті неправильної, дисгармонійної взаємодії людини і навколишнього середовища. З метою правильної інтерпретації проблем соціальний працівник має діагностувати екологічний контекст клієнта, тобто визначити:

- місце проживання особи (в сім'ї чи поза нею);
- місце функціонування сім'ї (в межах громади чи поза нею);
- особливості взаємодії індивідів, сімей та громад у політичній, економічній і соціокультурній сферах і як ці сфери впливають на них;
- рівень впливу навколишнього середовища на дії, переконання і поведінку особи;
- шляхи відновлення порушеного балансу функціонування клієнта і навколишнього середовища, його здатності до обміну інформацією й енергією.

- Підхід, що базується на сильних сторонах громади (Strength-Based Perspective).

Такий підхід ефективний для поліпшення зв'язків у громадах, сприяє активності та стійкості громади, мотивує її членів до дій задля досягнення спільних цілей, сприяє добробуту та підвищенню якості життя.

На основі зарубіжних джерел слід виділити такі **стратегії** використання **підходу, орієнтованого на сильні сторони громади**, у сучасній соціальній роботі:

- 1) участь громади (англ. community participation);
- 2) колективне наснаження (англ. community empowerment);
- 3) розвиток громад на основі ресурсів (англ. community assets-building);
- 4) формування резилієнсу в громаді (англ. community resilience interventions).

Перші три стратегії застосовують у відносно сталих ситуаціях та громадах, остання – у кризових та надзвичайних ситуаціях, а також для пошуку прихованих ресурсів громади для формування життєстійкості громади.

Участь громади як напрям макропрактики соціальної роботи передбачає поступове залучення членів територіальної громади до вирішення актуальних соціальних проблем через реалізацію таких етапів:

- 1) *інформування* (наприклад: громадські слухання, петиції, звернення громадян тощо);
- 2) *консультування* - навчання членів громади щодо вирішення актуальних соціальних проблем у громаді;
- 3) *включення* - проведення спільних соціальних проєктів або спільних заходів;
- 4) *співпраця* - між основними суб'єктами в громаді (місцева влада, бізнес, громадський сектор, надавачі соціальних послуг, населення, релігійна спільнота);

5) *розищення можливостей* - діяльність із розвитку соціального капіталу громади і її самоідентифікації як спроможної розв'язувати власні проблеми.

Колективне наснаження (емпаурмент) передбачає формування спільної ідентичності, тобто сприйняття територіальної громади як єдиного цілого.

Колективне наснаження полягає в поверненні членам громади контролю над власним життям та життям громади.

Колективне наснаження спирається на такі *принципи* в роботі з територіальною громадою:

- надання контролю громадам;
- передача лідерства громадського сектору;
- розвиток ефективної взаємодії; досягнення результатів для вдосконалення громади;
- розвиток прозорості та надійності.

Процес колективного наснаження складається з таких кроків: визначення стейкхолдерів; спільне визначення проблеми; створення плану дій; залучення населення; реалізація плану дій.

Розвиток громад на основі ресурсів – розвиток спроможності громади визначати та використовувати власні ресурси, а також залучати ресурси в середині громади та ззовні. У межах цієї стратегії до ресурсів громади відносять такі, як: географічне становище, природні ресурси, інфраструктура, людські ресурси, фінансові ресурси тощо

Розвиток резилієнсу (життєстійкості та стресостійкості) в громаді полягає в розвитку спроможності громади використовувати власні ресурси для ефективного реагування та розвитку спроможності громади до подолання надзвичайних ситуацій, спричинених природними чи людськими факторами.

- Феміністська соціальна робота (Feminist Social Work Perspective).

Цей підхід загострює питання розподілу владних стосунків між чоловіками та жінками. Він узгоджується з мультисистемним підходом, що доповнює і розширює соціальну роботу, орієнтовану на сильні сторони клієнтів, та передбачає проведення гендерного аналізу. Фокусування на жіночих питаннях допомагає розглянути витоки інтерналізованих стереотипів, при цьому соціальні працівники мають демонструвати прийняття поведінки клієнтів як такої, що спричинена соціальним контекстом, а не особистою «патологією». При цьому важливим видається те, що феміністська практика може стосуватися не тільки соціальної роботи з жінками, а й з чоловіками та сім'ями, оскільки в основі цього підходу – розуміння того, як гендер визначає баланс влади у різних стосунках.

- Концепція зеленої соціальної роботи (Green Social Work Perspective).

Ця концепція спирається на філософію сталого розвитку та на структурний підхід до розв'язання проблем соціальної нерівності і бідності.

Діяльність соціальних працівників у межах цієї концепції орієнтована на забезпечення гідних умов навколишнього середовища та екологічної справедливості, належного і рівного доступу до природних ресурсів. Концепція розглядає зміну соціального контексту та збереження довкілля, обґрунтовує специфічну практику втручань соціальних працівників в умовах екологічних та техногенних катастроф (збройні конфлікти теж належать до таких катастроф).

Ключова ідея - потрібно забезпечити доступність ресурсів, екологічну справедливість і сталий (збалансований) розвиток суспільства.

Громада розглядається як співвиробник соціальних змін у подолання структурних нерівностей.

Нинішній розподіл ресурсів, короткострокове планування і діяльність політичних структур, орієнтована на підтримку індустріалізації, є несправедливими і нераціональними.

Випереджувальна стратегія - боротьба за доступність ресурсів для всіх, формування раціонального споживання природних ресурсів; залучення громад та користувачів послуг до здобуття знань та навичок, які дадуть інноваційні, альтернативні рішення для подолання наявних чи потенційних екологічних криз.

Реагувальна стратегія - робота з тими особами, групами та громадами, які потерпіли від надзвичайних ситуацій (природних катастроф, стихійних лих, техногенних катастроф, війн або-що), над відновленням життєдіяльності громади та доступу до ресурсів.

- Підхід, заснований на правах людини.

Права людини мають бути основою для прийняття рішень потенційно в усіх сферах управління, економіки та освіти.

Правозахисний підхід до розвитку з'явився тільки в кінці 1990-х років і був провідним при визначенні цілей у сфері розвитку, сформульованих в Декларації тисячоліття.

Це підхід, заснований на повазі до прав людини. Його **основна ідея** – надати людям можливості вивчати свої права, вимагати їхнього дотримання, а також підвищувати можливості і підзвітність осіб та установ, які відповідають за повагу, захист і виконання прав людини. Це означає:

1. Надання людям більшого спектру можливостей, зокрема участі у формуванні рішень, які впливають на їхні права та свободи.

2. Підвищення можливостей осіб, відповідальних за виконання прав, визнавати та знати, як саме їх поважати та гарантувати притягнення до відповідальності у зворотному випадку.

3. Таким чином, цей підхід полягає в забезпеченні інтеграції стандартів і принципів прав людини в процесі розробки політики, а також у повсякденному процесі управління.

Існує кілька ключових **принципів** для **застосування правозахисного підходу** на практиці:

Участь.

Кожна людина має право брати участь у рішеннях, які стосуються її прав та свобод. Участь повинна бути вільною, осмисленою та обов'язково приділяти увагу питанням доступності (наприклад, доступ до інформації у чіткій формі та зрозумілою мовою).

Підзвітність.

Підзвітність означає ефективний моніторинг стандартів прав людини, а також ефективних засобів захисту від порушень. Для того щоб підзвітність була ефективною, необхідне впровадження відповідних законів, політики, установ, процедур і механізмів, які матимуть на меті контроль за забезпеченням прав людини.

Недискримінація та рівність.

Підхід, заснований на повазі до прав людини означає, що всі форми дискримінації в реалізації цих прав повинні бути заборонені, попереджені та усунені.

Розширення прав і можливостей.

Підхід, заснований на правах людини означає, що люди та громади повинні знати свої права. Це також означає, що їм слід надавати повну підтримку та змогу брати участь у розробленні політики та дій, які впливають на їхнє життя, а також вимагати захисту прав, де це необхідно.

Законність.

Підхід, заснований на правах людини вимагає юридичного закріплення цих прав відповідно до національного та міжнародного законодавства у сфері прав людини.

Тема 4. Міждисциплінарні та конкретні практико-орієнтовані моделі розвитку громади

4.1. Модель запобігання злочинності, здорового способу життя, відродження громади, виробництва, імпаурменту.

4.2. Практико-орієнтовані моделі: модель Чевіза (модель організаційних зв'язків), модель Алінського (модель коаліцій),

модель Росса (модель зустрічі у домівках), модель соціальних мереж.

Модель запобігання злочинності на рівні громади, яка орієнтована на профілактику правопорушень і зловживання наркотиками, організацію сусідського нагляду, зменшення стигми, надання правопорушникам можливостей для реінтеграції, зниження рівня страху в громаді, підвищення безпеки вразливих груп (людей похилого віку, дітей) та досягнення довіри між поліцією і мешканцями громади.

Модель формування здорового способу життя має на меті підвищення якості життя в громаді та спирається на проведення місцевих профілактичних заходів. Її можна вважати складовою інших моделей: соціального та економічного розвитку громади, розвитку програм та зв'язків у громаді, організації функціональних громад тощо. Фахівці відзначають, що зміни у місцевих стратегіях формування здорового способу життя віддзеркалюють глобальні тенденції децентралізації та представницької демократії.

Американські фахівці також інколи виділяють як окремі моделі таку діяльність працівників у громаді, що спрямована на підтримку відтворення й споживання як функцій територіальних громад. Особливо це стосується сільських громад.

Модель відродження громади передбачає оцінку потужності місцевих ресурсів, залучення людей, котрі мають ідеї та бачення розвитку громади, передовсім економічного характеру, знаходження інвестицій для розширення існуючого місцевого бізнесу та створення нових структур.

Інші фахівці виділяють **модель виробництва**, у рамках якої сприяють створенню різноманітних організацій у громаді, передовсім економічних проектів, надання соціальних послуг,

забезпечення житлом, що сприятиме розвитку внутрішніх зв'язків у бідних громадах.

Ці моделі (запобігання злочинності на рівні громади, формування здорового способу життя, відродження громади, модель виробництва) є **міждисциплінарними** й виходять за межі професійної соціальної роботи, оскільки потребують залучення інших фахівців.

Ще одна модель, яка набула значного поширення останнім часом, – це модель **наснаження (імпаурменту) громади**. Вона наголошує на зміцненні самої громади, розвитку соціального капіталу, надання їй повноважень для розв'язання своїх проблем.

В організації громади виділяють чотири **практико-орієнтовані моделі**, названі переважно на честь того, хто був ініціатором такої діяльності:

- модель організаційних зв'язків (модель Чевіза);
- модель зустрічей у домівках (модель Росса);
- модель коаліцій (модель Алінського);
- модель соціальних мереж (заснована на релігійних традиціях, центром допомоги виступає церква або синагога).

Модель Ч. Чевіза або модель організаційних зв'язків, заснована в 60-роках XX століття, базується на ідеї захисту прав пригноблених груп (наприклад, мігрантів) та створенні спеціальної інфраструктури для них (клубів, центрів), до яких у них була б довіра, і, які б відстоювали їхні права та інтереси.

Модель Ф. Росса або модель зустрічі у домівках, заснована у 60-роках XX століття, передбачає організацію регулярних зустрічей, проведення громадських форумів, обговорень зацікавлених членів громади з метою обговорення проблем, що виникають, пошуку шляхів їх вирішення;

визначення вектору розвитку громади; розподілу ресурсів, залучення ресурсів, прийняття колегіального рішення тощо.

Означена модель є дієвою у територіальній громаді і може бути застосованою тільки в її межах, тоді як модель Чевіса може бути використана і поза межами громади.

Модель С. Алінського або модель коаліцій, базується на ідеї об'єднання зусиль різних організацій, що діють в об'єднаних територіальних громадах, задля вирішення нагальних проблем. Висока ефективність застосування означеної моделі у роботі над цілями сталого розвитку громади, суспільства вцілому.

Модель соціальних мереж, розроблена учнями С. Алінського, спрямована на побудову братерських, партнерських стосунків задля допомоги ближньому, що перебуває в біді.

Модель розгалуженої соціальної мережі також має прикладний характер і базується на ідеї налагодження стійких, тісних і постійних відносин і зв'язків між людьми в межах об'єднаних територіальних громад. Стійку соціальну мережу можуть становити колеги по роботі, родичі, друзі. Такі мережі виникають спонтанно, вони не можуть бути штучно створеними. Проте вони активно можуть використовуватися соціальними працівниками з метою впливу на поведінку індивіда задля вирішення його проблем.

Тема 5. Комплексні моделі у фахівця із соціальної роботи в територіальній громаді

5.1. Модель вирішення проблем.

- 5.2. Модель сімейної терапії.
- 5.3. Модель кризового втручання.
- 5.4. Модель зосереджена на завданні.
- 5.5. Модель, орієнтована на пошук рішення.
- 5.6. Когнітивно-поведінкова модель.

Модель вирішення проблем (Problem solving).

Заснована на системних теоріях, має виключно прикладний характер і застосовується у практиці соціальної роботи для вирішення проблем індивідів, груп та громад.

Застосовуючи цю модель соціальний працівник допомагає клієнту зрозуміти проблему, проаналізувати альтернативи, обрати і зреалізувати найбільш ефективний спосіб її вирішення й оцінити його результативність.

Модель вирішення проблем орієнтована на усунення негативних факторів, що впливають на життєдіяльність клієнта і є причинами виникнення проблем через занижену самооцінку, не задіяність особистих ресурсів у вирішенні проблем; підвищення рівня мотив овації та надання клієнту необхідних знань і здобуття досвіду вирішення конкретних завдань, а також удосконалення роботи соціальних служб і системи надання соціальних послуг.

При цьому фахівець із соціальної роботи виконує роль консультанта, учителя і вихователя. Базовою технікою, що застосовується фахівцем у роботі із клієнтом при застосуванні моделі вирішення проблем є технологія «партнерських відносин».

Дієвою є застосування цієї моделі у роботі із особами із числа малозабезпечених, самотніх, людей похилого віку, маргіналів.

Процес реалізації моделі вирішення проблем у практиці соціальної роботи включає такі етапи:

- *залучення* – ідентифікація і визначення проблеми (з точки зору клієнта, соціальної роботи та соціального працівника), постановка мети і завдань, первинний контакт і збір інформації;
- *налагодження контакту* – оцінка важливості проблеми, диференціація ресурсів і потреб, розробка плану дій, прогностика;
- *інтервенція* – реалізація плану дій, формулювання висновків і підсумкова оцінка ефективності втручання.

Модель сімейної терапії (model for family therapy)
використовується соціальним працівником у роботі із сім'ями на рівні об'єднаної територіальної громади з метою нормалізації сімейних відносин, налагодження або зміну сімейної взаємодії, відновлення психологічного здоров'я членів сім'ї.

Модель сімейної терапії заснована на ідеї, що всі проблеми, які виникають у людей у процесі взаємодії, пов'язані з їх минулим досвідом, сприйняттям цих проблем. Тому не потрібно змінювати особистість, а зосередитися на переосмисленні самої проблеми.

До основних етапів моделі сімейної терапії належать:

- планування (визначення проблем клієнтів і порядку роботи із ними);
- оцінювання (укладання угод, аналіз проблеми);
- втручання (інтервенція);
- підведення підсумків, завершення співпраці.

Модель кризового втручання (Crisis intervention).

Застосовується у роботі з клієнтами у стані психологічної кризи, стресу, емоційного напруження.

У ході реалізації означеної моделі фахівець із соціальної роботи в громаді працює спільно з клієнтом з метою зменшення

шкоди від гострої психологічної, емоційної кризи та вироблення стресостійкості в останнього.

Основою застосування моделі кризового втручання є глибинне розуміння кризи, особливостей її перебігу.

Людина, в процесі свого існування, стикається із різноманітними перешкодами, частина яких є нездоланими для неї на шляху досягнення цілей. Саме такі перешкоди (смерть близької людини, раптова хвороба, старіння, безробіття, розлучення, насилля тощо) породжують кризи в житті людини.

Завдання соціального працівника полягає в тому, щоб допомогти клієнту подолати ці перешкоди, протистояти стресовим ситуаціям у стані гострої, а не хронічної кризи.

Структура моделі кризового втручання складається з таких етапів:

- налагодження стосунків;
- діагностика проблеми і планування дій, спрямованих на вирішення проблеми.

У науковій літературі виділяють два підходи до втручання в кризу: *кризове консультування й оперативне втручання*.

Кризове консультування – це оперативна дія соціального працівника по відношенню до клієнта за умови порушення чи відсутності у нього життєвого балансу через кризові події.

Як правило, *кризове консультування* застосовують для:

- з'ясування причин кризового стану особистості, її проблем і відчуттів;
- налагодження спілкування;
- демонстрації турботи, емпатії;
- підвищення самооцінки та соціальної підтримки.

Ефективними техніками, які доцільно використовувати соціальному працівникові під час кризового консультування, є:

- методика вербалізації емоційних станів;
- програвання або обмін ролями;
- інструкція (порада);
- методика опосередкованого спілкування;

- сімейне обговорення; техніка формування навичок і вмінь.

Інтенсивний догляд (опіка) здійснюється працівниками соціальних служб у випадку, коли клієнт не може самотійно подолати свої проблеми.

Інтенсивний догляд – це стратегія втручання, яка передбачає перенесення відповідальності за стан клієнта на професіоналів, які здійснюють догляд, організацію діяльності з розв’язання його проблем, вилучення клієнта із стресогенного середовища, зниження рівня напруги і стресу, налагодження партнерських стосунків, вияв турботи, уваги.

Інтенсивний догляд застосовують по відношенню до жінок, які постраждали від сімейного насилля, осіб із інвалідністю, осіб похилого віку.

Як правило, соціальний працівник у громаді не надає послугу інтенсивного догляду особисто; він організовує її надання через співпрацю із відповідними соціальними службами районного чи обласного рівня або з соціальними службами, які займаються цією проблематикою.

Фахівець із соціальної роботи в об’єднаній територіальній громаді забезпечує надання послуг із соціального супроводу осіб/сімей, які потрапили в СЖО.

Ідея тривалого супроводу клієнта соціальним працівником лежить в основі моделі *психосоціальної терапії*, яка набула значного поширення останніми роками в Європейських країнах.

Базовими підходами *психосоціальної терапії* є індивідуальний та емпатичний. Основне завдання соціального працівника – диференціювати проблеми клієнта, посилити сильні сторони клієнта та розвинути у нього механізми, за допомогою яких він зможе самотійно вирішувати свої проблеми. Далі соціальний працівник застосовує метод введення випадку і працює безпосередньо із клієнтом, надаючи психосоціальну допомогу (допомагає розібратися із емоціями, думками) та модифікує, змінює середовище в якому перебуває клієнт.

Модель, зосереджена на завданні (Task-centered).

Застосування цієї моделі вимагає від соціального працівника вироблення послідовного механізму діагностики проблеми клієнта та роботу над її подоланням.

При цьому фахівець із соціальної роботи допомагає клієнту розбити проблему на під проблеми та сформувані чіткі реальні завдання, покрокова робота над якими призведе до вирішення під проблем, і в результаті – самої проблеми.

Основними етапами реалізації моделі, зосередженої на завданні є:

- *вивчення проблеми*, що передбачає її детальний аналіз, визначення наявних та необхідних ресурсів для її подолання;
- *узгодження мети і часових меж*, що передбачає з'ясування прагнень клієнта, визначення часу, необхідного для їх задоволення, планування інтервенції;
- *виконання завдань* – спільна поетапна, спланована діяльність соціального працівника і клієнта для досягнення поставлених завдань, що реалізується через регулярні короткотермінові інтенсивні зустрічі сторін.

Модель, орієнтована на пошук рішення (Solution-focused) – терапевтична модель соціальної роботи, що підкреслює важливість пошуку рішень, а не фокусування на проблемах.

Ця модель очікуваного рішення базується на ідеї, що ніхто окрім самих клієнтів не є експертами у своїй проблемі, тільки вони можуть визначити причини її виникнення, дати їй оцінку; кожен індивід, група, сім'я, громада має свої сильні сторони – потрібно їх визначити і використати для вирішення проблем.

Тому завдання соціального працівника полягає у тому, що спільно із клієнтом, на основі вивчення різних точок зору, глибокого аналізу конкретної ситуації, виробити рішення –

спроєктувати бажане майбутнє, а потім спільно розробити детальний план дій із мікроцілями, реалізація якого призведе до очікуваного рішення.

Водночас у процесі роботи із клієнтом фахівець із соціальної роботи в громаді апелює й акцентує увагу на сильних сторонах клієнта, підкреслюючи їх стійкість; наголошує на ресурсах, якими володіють клієнти і які можуть бути використані у процесі досягнення цілей, і, прийняття цілеспрямованих позитивних змін.

Модель, орієнтована на пошук рішення передбачає консультування клієнта, в ході якого формулюються цілі, що виникають із бажань клієнта і є важливими для нього та проектуються рішення, які базуються на очікуваннях клієнта.

Цілі формулюються із врахуванням того, як бачить клієнт ситуацію зараз і як у майбутньому; що він робить зараз для досягнення цілей; наскільки цілі відповідають очікуваним результатам і враховують побажання клієнта; які позитивні зміни очікують клієнта у майбутньому; що йому варто зробити для досягнення поставленої мети. Цілі узгоджуються із клієнтом, мають бути реалістичними, досяжними та вимірюваними.

До основних етапів реалізації моделі, орієнтованої на пошук рішення відносять:

- опис та ідентифікація проблеми, виокремлення труднощів, побоювань (із точки зору клієнта);
- постановка добре сформульованих цілей
- побудова дерева цілей;
- вивчення історії життя клієнта (періодів, коли проблема ще не виникла або була не значною);
- надання зворотного зв'язку у кінці сесій (акцент на тому, що клієнт робить добре, що йому вдається);
- оцінка прогресу клієнта (використання шкали оцінювання).

Когнітивно-поведінкова модель (Cognitive-Behavioral) – соціальний працівник у роботі із клієнтом, через аналіз почуттів, думок і поведінки останнього, намагається виділити само руйнівні й ірраціональні патерни, які можуть призвести або призвели до виникнення проблем.

Кожна громада являє собою систему, яка складається із сукупності елементів, об'єднаних в межах території та спільною ідеєю.

Для формування спроможної та ефективної об'єднаної територіальної громади із розвинутою системою соціальних послуг важливо налагодити тісну взаємодію і комунікацію між окремими структурними підрозділами із соціального захисту населення та службами району, як із суб'єктами надання соціальних послуг.

Тема 6. Професійна діяльність соціального працівника в громаді: завдання, функції та ключові навички

6.1. Головні завдання соціального працівника.

6.2. Функції та обов'язки соціального працівника у територіальній громаді.

6.3. Базові навички соціального працівника

6.4. Категорії та характеристика отримувачів соціальних послуг.

У сучасних умовах соціальні працівники активно співпрацюють із громадою, надаючи соціальні послуги, а також беручи участь у розвитку та плануванні громадських ініціатив.

Для того, щоб гарантувати доступ мешканців громади до якісних соціальних послуг, експерти у сфері соціальної роботи *зобов'язуються*: спрощувати процедуру отримання цих послуг, удосконалювати місцеву систему надання соціальних послуг та зміцнювати взаємодію між формальними та неформальними професійними структурами.

Важливим функціональним обов'язком соціального працівника в громаді є організація, планування і розвиток громади, що передбачає: надання консультативної допомоги у процесі заснування нових соціальних організацій; захист і представництво інтересів громади; попередження і вирішення конфліктів; ініціювання та реалізація соціальних змін в громаді і забезпечення технічної експертизи та консультування.

До основних завдань фахівців із соціальної роботи в громаді належать:

- виявлення осіб/сімей, які потребують соціальної підтримки;
- проведення оцінки потреб особи/сім'ї, яка перебуває в СЖО, обстеження матеріально-побутових умов, здійснення планування та реалізація інтервенції згідно укладеної угоди;
- координація і вирішення проблемних питань осіб/сімей, які перебувають в СЖО та потребують сторонньої допомоги із числа осіб похилого віку, інвалідів, соціально вразливих груп та надання їм послуг із інформування, консультування та

представництва інтересів в організаціях соціального захисту населення;

- здійснення соціального супроводу та надання соціальних послуг особам із числа тих, хто зазнав насильства, жорстокого поводження, постраждав від торгівлі людьми;

- забезпечення соціальної підтримки ВІЛ-інфікованих осіб та членів їх сімей;

- реалізація соціального патронажу осіб із числа тих, хто вийшов із місць позбавлення волі, з установ із виконання покарань;

- здійснення соціальної адаптації дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, молоді з метою підготовки до самостійного життя; – інформування жителів громади про можливість отримати різного роду соціальних послуг;

- проведення інформаційно-просвітницьких заходів з метою профілактики негативних явищ у соціумі, пропагування сімейних форм виховання і соціального захисту жителів громади;

- перенаправлення осіб, членів сімей, які перебувають в СЖО до різних вузькопрофільних соціальних агенцій з метою отримання соціальних послуг.

Різнманітні професійні вимоги до спеціаліста з соціальної роботи випливають з таких його **головних функцій**:

- *діагностична,*
- *прогностична,*
- *правозахисна,*
- *організаційна,*
- *профілактична,*
- *соціально-медична,*
- *соціально-педагогічна,*
- *технологічна,*
- *соціально-побутова*
- *комунікативна.*

Діагностична функція соціального працівника полягає у вивченні особливостей сім'ї, групи людей, ступеню й спрямованості впливу на них мікросередовища і постановці відповідного «соціального діагнозу».

В виявленні та диференціації клієнтів (особи /сім'ї, яка перебуває або може потрапити в СЖО), їх особливостей; в визначенні та оцінці соціальних проблем, які потрібно вирішити, причин їх виникнення; В діагностиці потреб, інтересів, наявних та прихованих ресурсів громади, оцінці рівня задоволення умовами життя для планування успішної діяльності соціального працівника в громаді з метою розвитку громади.

З врахуванням «соціального діагнозу» прогнозується розвиток подій, процесів, моделі соціальної поведінки, передбачається розробка соціальних програм та проєктів, спрямованих на вирішення проблем окремих категорій клієнтів та покращення умов життєдіяльності жителів громади;

В разі потреби використовуються закони і правові акти з метою надання допомоги і підтримки людей, їхнього захисту. Соціальний працівник сприяє організації соціальних служб на підприємствах і за місцем проживання, залучає до їх роботи громадськість, спрямовує їхню діяльність до надання різних видів допомоги і соціальних послуг населенню.

Велику увагу він приділяє попередженню і профілактиці негативних явищ, приводячи в дію різні механізми (юридичні, психологічні, медичні, педагогічні та ін.), організуючи відповідну допомогу особам, що її вкрай потребують. Безпосередня соціально-медична функція працівника соціальних служб полягає в організації роботи з профілактики здоров'я, засвоєнні навичок першої медичної допомоги, підготовці молоді до сімейного життя, в розвитку трудотерапії та ін.

Багатопланова його соціально-педагогічна функція: виявляти інтереси й потреби людей у різних видах діяльності (культурно-освітній, спортивно-оздоровчій, науково-технічній) і залучати до роботи з ними відповідні установи, творчі спілки,

асоціації та ін. Суть психологічної функції – застосування різних видів консультування і корекції міжособистих стосунків, сприяння соціальній адаптації індивіда, допомога в соціальній реабілітації всім нужденним.

Провідне місце в діяльності соціального працівника займає соціально-побутова функція, що полягає у наданні необхідної допомоги й підтримки різним категоріям населення (інвалідам, перестарілим, новоствореним сім'ям і т.д.) в поліпшенні їх житлових умов, облаштуванні, веденні домашнього господарства тощо. Нарешті, комунікативна функція передбачає встановлення контактів з клієнтами, організацію обміну інформацією, формування єдиної стратегії взаємодії сприймання і розуміння іншої людини.

Обов'язки працівника соціальної роботи.

Спеціаліст соціальної роботи наділений різноманітними посадовими обов'язками. Основні з них такі:

- володіти основами пенсійної справи, соціального захисту сімей з дітьми, інвалідів, одиноких та інших соціально незахищених громадян;

- виявляти на підприємствах, в мікрорайонах, селах сім'ї окремих осіб, які потребують соціально-медичну, юридичну, психолого-педагогічну, матеріальну й іншу допомогу, охорону морального, фізичного і психічного здоров'я;

- встановлювати причини виникаючих у них труднощів, конфліктних ситуацій, в т.ч. за місцем роботи, навчання і т.д., допомагати їм у розв'язанні існуючих проблем, працевлаштуванні, соціальному захисті;

- сприяти інтеграції діяльності різних державних і громадських організацій та установ по наданню необхідної соціально-економічної допомоги населенню;

- проводити психолого-педагогічні та юридичні консультації з питань сім'ї і шлюбу, виховну роботу серед дітей, схильних до правопорушень;

- надавати допомогу в укладанні угод про надомну працю батькам що мають неповнолітніх дітей, інвалідам, пенсіонерам;

- виявляти і надавати підтримку дітям та дорослим, яким потрібна опіка і піклування, влаштування в лікувальні й учбово-виховні заклади, матеріальна, соціально-побутова та інша допомога;

- організовувати громадський захист неповнолітніх правопорушників при необхідності – брати в ньому особисту участь;

- сприяти створенню і діяльності центрів соціальної служби для молоді, допомоги сім'ї (всиновлення, опікунство, піклування), юнацьких, підліткових, дитячих об'єднань, асоціацій, клубів за інтересами;

- допомагати організації і виховній діяльності інтернатів, притулків для інвалідів, людей похилого віку, бездомним та ін.;

- брати участь в роботі по соціальній адаптації і реабілітації осіб, які повернулися з спеціальних навчально-виховних установ і місць позбавлення волі, розв'язанні інших гострих соціальних проблем.

До **аналітичних навичок** соціального працівника належать навички професійного проведення дослідження, аналізу, відбору важливих даних, оцінювання ситуації, що склалася, розробка плану втручання, оцінювання його результатів.

Володіння **інтерактивними навичками** – також досить важливий критерій професійної відповідності фахівця соціальної роботи. На усіх її рівнях та в усіх сферах до таких навичок належать:

- створення відповідного емоційного мікроклімату і забезпечення теплих, дружніх стосунків;

- здійснення позитивного впливу на спілкування та стосунки між людьми;

- уміння активно слухати;

- застосування прийомів вербального і невербального спілкування;

- комунікабельність;
- уміння працювати за умов «неформального» спілкування (спілкування поза межами закладу соціальної роботи або у процесі виконання ролі неформального лідера, радника, який, не виявляючи активної ініціативи, сприяє встановленню чіткої позиції клієнта щодо реалізації подальшого плану дій);
- навички точної і грамотної передачі інформації на письмі та в усному мовленні, ораторське мистецтво.

Кожна професійна діяльність, що пов'язана із безпосередніми контактами з людьми чи колективами, з вирішенням проблем соціального й особистісного характеру, вимагає від фахівця дотримання певних етичних норм – **нормативної професійної етики**. Етика соціального працівника формувалася під впливом потреб у моральному регулюванні стосунків між суб'єктами та об'єктами цього виду суспільної діяльності. Для соціальної роботи недотримання засад професійної етики може спричинити найрізноманітніші проблеми – від мінімального погіршення самопочуття клієнта аж до повної втрати авторитету конкретного закладу соціальної сфери. Працівник з соціальної роботи повинний володіти певними особистісними духовноморальними якостями, без яких фахові знання та навички будуть неефективними.

До таких **моральних чинників (характеристик) належать**: чесність, об'єктивність, справедливість, совість, тактовність, уважність, спостережливність, витримка, терпимість, терпіння, сила волі, доброта, критичність і самокритичність, комунікабельність, емпатія, оптимізм, творче мислення, прагнення до самовдосконалення.

Фахівець із соціальної роботи в громаді надає різного роду **соціальні послуги**, які розуміються як заходи, спрямовані на покращення життєдіяльності осіб чи сімей.

У Законі України «Про соціальні послуги» диференційовано та виділено такі **види соціальних послуг**, що надаються в громаді особам / сім'ям в СЖО:

- *психологічні* (надання консультацій та порад з питань психічного здоров'я, поліпшення взаємин та інше),
- *соціально-педагогічні* (надання порад, консультацій, проведення бесід щодо покращення виховного потенціалу сім'ї, обізнаності батьків у вихованні дітей та інше),
- *соціально-економічні* (сприяння у працевлаштуванні, отриманні гуманітарної та грошової допомоги, сприяння у вирішенні житлових питань та інше),
- *юридичні* (надання консультацій з питань чинного законодавства, захист прав та інтересів осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах та інше),
- *інформаційні* (надання інформації про установи, розповсюдження інформаційних листівок, написання профілактичних статей в ЗМІ та інше),
- *соціально-медичні* (сприянні у наданні медичної допомоги, профілактика захворювань та інше).

До **основних соціальних послуг**, що надаються особам/сім'ям в СЖО в **місцевих громадах** (за Т. Семигіною) належать:

- *догляд в громаді* (надання допомоги людям із фізичними, психічними проблемами, проблемами, що пов'язані з віковими особливостями та неможливістю жити незалежно у власному помешканні або в умовах, наближених до домашніх);

– *соціальна підтримка людей похилого віку* (організація довготривалого догляду для людей похилого віку, надання їм можливостей для реалізації своїх здібностей, сприяння в адаптації);

– *соціальна підтримка людей, що мають обмежену мобільність* (здійснення дієвих заходів в процесі їх соціальної реабілітації та створення умов, які сприятимуть самоактуалізації та розвитку людей з обмеженою мобільністю, включення їх у суспільне життя);

– *соціальна підтримка людей, які отримали інвалідність внаслідок травмування на виробництві* (відновлення здоров'я та працездатності потерпілих, надання їм соціальної допомоги та

реалізація заходів, спрямованих на соціальну реабілітацію);

– *соціальна підтримка проблемних родин* (покращення психологічного мікроклімату в сім'ї, покращення соціально-економічних умов життя в сім'ї, вихованні і навчання дітей, профілактика відмови від батьківства, соціальний супровід та надання соціальної допомоги);

– *соціальна підтримка жінок і дітей, які зазнали насильства в сім'ї* (надання допомоги та соціальна підтримка членів сім'ї, які зазнали насильства, попередження насильства в сім'ї);

– *соціальна підтримка дітей, що залишилися без батьківського піклування* (профілактика соціального сирітства, бездоглядності та безпритульності, сприяння соціалізації дітей, створення турботливого середовища для розвитку дітей).

На думку Г. Слозанської існують **такі види соціальних послуг**, що надає фахівець із соціальної роботи особам/сім'ям в СЖО на **рівні громади**:

- догляд вдома,
- денний догляд,
- підтримане проживання,
- паліативний (хоспісний) догляд вдома,
- послуги з влаштування до сімейних форм виховання,
- соціальна адаптація,
- соціальна адаптація та реінтеграція,
- соціальна реабілітація,
- надання притулку,
- кризове та екстрене втручання,
- консультування,
- соціальний супровід (патронаж),
- представництво інтересів,
- соціальна профілактика.

Для позначення осіб, які перебувають в СЖО і потребують сторонньої допомоги у вирішенні власних проблем, у теорії і практиці соціальної роботи існує чимало термінів: «пацієнт» (patient), «клієнт» (client), «споживач» (customer, consumer),

«експерт з досвіду» (expert by experience), споживач послуг (service user).

У вітчизняній теорії і практиці соціальної роботи клієнтом соціального працівника прийнято вважати особу, яка перебуває в СЖО.

Оскільки територіальна громада – це добровільне об’єднання громадян, які проживають на географічно визначеній території довкола одного адміністративного центру, то клієнтами та потенційними клієнтами фахівця із соціальної роботи в територіальній громаді може бути будь-хто із членів громади, тобто будь-яка особа (група осіб), яка перебуває або потенційно може перебувати в СЖО і потребує сторонньої допомоги у вирішенні власних проблем. Клієнтом фахівця із соціальної роботи в громаді може бути і сама громада, яка потребує допомоги на шляху свого розвитку та становлення як спроможної громади.

Згідно **чинного законодавства** до клієнтів соціальних працівників або **отримувачів соціальних послуг в Україні належать такі категорії:**

- особи із числа внутрішньо переміщених (ВПО);
- особи без визначеного місця проживання, бездоглядні діти та молодь;
- безробітні;
- особи з обмеженими фізичними можливостями;
- учасники антитерористичної операції, військовослужбовці;
- особи, які перебували в місцях позбавлення волі;
- особи із психічними відхиленнями;
- особи, які постраждали від насильства;
- особи, які постраждали від торгівлі людьми;
- діти-сироти та діти позбавлені батьківського піклування, випускники інтернатних закладів;
- діти і молодь «груп ризику»;

- багатодітні, неповні сім'ї, прийомні сім'ї, опікунські сім'ї, будинки сімейного типу;
- вагітні жінки, жінки, які щойно народили дитину, жінки, які перебувають у відпустці для догляду за дитиною;
- ВІЛ-інфіковані та члени їх сімей.

Класифікація клієнтів соціальних працівників

1. Сім'ї (особи), які перебувають у СЖО і не можуть самостійно подолати чи мінімізувати негативний вплив таких обставин.

Причини потрапляння в СЖО:

- жорстоке поводження з дитиною в сім'ї;
- відсутність постійного місця роботи у працездатних членів сім'ї (особи);
- відбування покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, взяття під варту одного з членів сім'ї (особи), насильство в сім'ї (у тому числі щодо дитини);
- тривала хвороба, встановлена інвалідність (у тому числі дітей), вроджені вади фізичного та психічного розвитку, малозабезпеченість, безробіття одного з членів сім'ї (особи), що негативно впливає на виконання батьківських обов'язків, призводить до неналежного утримання дитини та догляду за нею;
- спосіб життя, внаслідок якого один із членів сім'ї (особа) частково або повністю не має здатності чи можливості самостійно піклуватися про особисте життя та брати участь у суспільному житті;
- ухилянтів батьків від виконання обов'язків з виховання дитини;
- відібрання у батьків дитини без позбавлення батьківських прав;
- стихійне лихо;
- дискримінація осіб та (або) груп осіб.

2. Потенційні отримувачі соціальних послуг належать сім'ї:

членами яких є:

- одинока матір (батько);
- діти – не громадяни України, розлучені з сім'єю, заявили про намір звернутися до компетентних органів із заявою про визнання біженцем;
- інваліди та діти – інваліди;
- особи, у тому числі діти, які постраждали від насильства, жорстокого поводження та торгівлі людьми;
- батьки, у яких діти відібрані без позбавлення батьківських прав;
- батьки, які подали заяву про розлучення або перебувають у процесі розлучення;
- батьки – трудові мігранти;
- засуджені до покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, або особи, що повернулися з місць позбавлення волі або перебувають у місцях попереднього ув'язнення.
- опікунів (піклувальників) дітей, розлучених із сім'єю;
- діти, які перебувають в інтернатних закладах або оформлюються до них;
- що виявили намір відмовитися від новонародженої дитини.

Відповідно до другого підходу клієнтів (потенційних клієнтів) фахівця з соціальної роботи в громаді можна класифікувати за **універсальними** та **специфічними** ознаками.

До **універсальних** ознак ми відносимо вік (діти, молодь, особи зрілого віку, особи похилого віку), стать (жінки, чоловіки), статус (особи з інвалідністю, пенсіонери, безробітні, емігранти, біженці, вимушено переміщені особи, учасники бойових дій, учасники антитерористичної операції, ветерани війни, «діти війни», учасники ліквідації аварії на ЧАЕС, постраждали від торгівлі людьми, діти-сироти, діти позбавлені батьківського піклування, діти під опікунством).

Тоді як до **специфічних** – соціальні проблеми, які змусили особу звернутися за допомогою до соціальних служб, установ чи організацій.

За проблемами зі здоров'ям – особи з обмеженими фізичними можливостями; особи із психічними відхиленнями; ВІЛ-інфіковані; особи із тимчасовою втратою працездатності; особи, які перебувають у декретній відпустці; особи, які перебувають у відпустці для догляду за дитиною; особи з обмеженими фізичними можливостями, особи із психічними відхиленнями; ВІЛ-інфіковані; особи із тимчасовою втратою працездатності; особи, які перебувають у декретній відпустці; особи, які перебувають у відпустці для догляду за дитиною.

За відхиленням у поведінці – особи з алкогольною, наркотичною та іншими видами хімічної залежності; особи із схильністю до правопорушень, особи із суїцидальними намірами.

За відсутністю батьківської турботи - діти, позбавлені батьківського піклування; діти-сироти; бездоглядні діти і молодь соціальні сироти.

За працевлаштуванням – безробітні; випускники професійно-технічних та вищих навчальних закладів; особи, які проходять перекваліфікацію.

За насиллям - особи, які постраждали від насильства (жертви); особи, які вчиняли (вчиняють) насильство по відношенню до інших осіб.

За сімейними стосунками - особи із неблагополучних сімей; особи із малозабезпечених сімей; особи із неповних сімей; багатодітні сім'ї; конфліктні сім'ї; прийомні сім'ї; опікунські сім'ї.

За конфліктами - особи із числа внутрішньо переміщених; учасники АТО; особи, які вийшли із місць позбавлення волі; громада.

В межах громади можуть бути різні типи клієнтів. Проте майже вся діяльність фахівця з соціальної роботи в територіальній громаді спрямована на подолання СЖО осіб чи групи осіб; на боротьбу із проблемами а не на їхню профілактику. Але потрібно, щоб основна діяльність соціального працівника

була спрямована на превентивні та профілактичні заходи, мета яких запобігти виникненню проблем та зменшити потребу громадян у послугах соціальних установ та організацій.

Тема 7. Соціальна робота з отримувачами соціальних послуг в сучасному контексті

7.1. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами (ВПО)

7.2. Соціальна робота з військовослужбовцями та членами їх сімей

Закон України *«Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»* (стаття 1) визначає **внутрішньо переміщену особу** (ВПО) як громадянина України, який постійно проживає в Україні, якого змусили або який самостійно покинув місце свого проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, масових порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру.

Виникнення нової соціально незахищеної групи населення змусило зосередити увагу на вирішенні проблем забезпечення соціальних гарантій і соціального захисту внутрішньо переміщених осіб, створенні умов для їх адаптації в соціальному середовищі шляхом використання можливостей різних державних та неурядових організацій.

Соціальна адаптація внутрішньо переміщених осіб є не просто важливим питанням, а необхідністю для нашого суспільства.

Станом на березень 2023 року в країні зареєстровано понад 5 млн ВПО — всі ці люди мають відновлювати звичне життя в нових умовах і проходити складний процес адаптації. Щоб інтеграція людей у громади відбувалася, ця тема потребує особливої уваги, регулярного обговорення та розробки ефективних інструментів на державному та локальному рівнях.

Вимушено переміщених осіб можна умовно поділити на дві групи за місцем проживання.

Перша — це ті, хто проживають у так званих центрах спільного проживання (санаторії, табори, заклади соціального

спрямування, гуртожитки), розділяють побут і мають «спільне життя, проблеми, радощі...».

До другої групи належать ті, які знайшли притулок у близьких, родичів, друзів, орендують житло або отримали можливість безкоштовно проживати у «порожніх» будинках і які розсіяні у містах та сільській місцевості.

Також слід враховувати, що серед внутрішньо переміщених осіб певну кількість становлять соціально вразливі категорії населення (люди з особливими потребами, похилого віку, одинокі батьки, малозабезпечені тощо) і обставини переселення посилюють фактори ризику для них.

Найбільш гострими **проблемами** для даної соціальної групи є:

- правова незахищеність (юридичні консультації, відновлення втрачених документів, реєстрації, встановлення (відновлення) опіки над дітьми, представництво інтересів в суді тощо);
- отримання тимчасового притулку; узгодження питань щодо отримання соціальних виплат відповідно до чинного законодавства;
- доступ до соціальних та медичних послуг;
- відсутність працевлаштування; професійне перенавчання і працевлаштування; влаштування дітей до навчальних закладів;
- продовження (поновлення) навчання мала кількість закладів для соціальної адаптації та інтеграції; пошук членів сім'ї, яких роз'єднав збройний конфлікт тощо.

Така ситуація потребує диференційованих підходів у сфері соціальної політики з врахуванням потреб різних категорій внутрішньо переміщених осіб всередині даної соціальної групи, а особливо сімей з дітьми; запровадження багатофункціональної стратегії соціальної підтримки та соціального захисту; залучення до роботи представників державного та недержавного секторів.

Виходячи з цього, виділяють такі **напрями соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами**:

1. Трудова та професійна адаптація.

Цей напрямок передбачає працевлаштування біженців та вимушених переселенців з урахуванням наявної у них кваліфікації і потреб ринку праці, на місці їхнього нового перебування, розвиток системи самозайнятості, організація системи професійної підготовки і перепідготовки мігрантів. Передбачається проведення адаптаційних заходів у професійно-трудовій сфері: моніторинг потреб регіону в робочій силі мігрантів, нормальні умови праці та зарплати, робочі місця тощо.

2. Рішення проблем матеріальної компенсації понесеного біженцями та вимушеними переселенцями шкоди в ході екстреного залишення свого колишнього місця проживання.

Воно включає в себе організацію роботи з надання мігрантам будь-якого житла, надання необхідної медичної допомоги, встановлення розмірів завданого ними збитку, призначення та виплату встановлених законом посібників і створення первинних умов для подальшого соціально-психологічної та соціально-трудової адаптації та реабілітації.

3. Формування і подальший розвиток гармонійної системи взаємин з місцевим населенням.

Реалізація даного напрямку діяльності передбачає, що значні зусилля з подолання негативної реакції з боку місцевого населення повинні робити і самі мігранти, приймаючи ті правила, традиції і спосіб життя, які характерні для нього. Тут важлива організація роботи груп само - і взаємодопомоги.

4. Психологічна адаптація і реабілітація.

У цьому випадку мова йде про професійну діяльність таких фахівців, як психологи і психотерапевти, психіатри і психологи-консультанти. Ця робота має бути спрямована на подолання негативних психічних і психологічних наслідків причин, що спонукали людину залишити колишнє місце проживання, створення умов і можливостей для подальшого, активного і повноцінного життя.

5. Створення умов, необхідних для успішної інтеграції мігрантів в нове для них суспільство.

Це напрямок діяльності передбачає прийняття заходів для досягнення реального соціального рівності мігрантів і місцевого населення, створення системи міжкультурних комунікацій, надання необхідної допомоги для включення мігрантів в нову соціальну і культурне середовище: освітні послуги, розвиток системи соціального захисту, підтримка мови і культури мігрантів.

На підставі вищевикладених напрямів соціальної роботи з даною категорією осіб, виділяються **класичні (формальні)** та **некласичні (неформальні) форми соціальної роботи з внутрішніми переселенцями (ВПО).**

До **класичних форм**, відносяться всі види допомоги, весь перелік соціальних послуг, загальних технологій соціальної роботи, застосовних до всіх категорій громадян, які опинилися у важкій життєвій ситуації, незалежно від специфіки їх проблем. Класичні форми відображають гарантовану соціальну допомогу, гарантований державою перелік соціальних послуг для всіх категорій які є об'єктами соціальної роботи, будь то малозабезпечені громадяни, люди похилого віку, люди з обмеженими можливостями, у тому числі внутрішньо переміщені особи.

Неформальні (некласичні) форми соціальної роботи мають на увазі під собою сукупність специфічних для соціальної роботи технологій реабілітації і адаптації окремих осіб, сімей, соціальних груп з психологічними і технічними прийомами діагностики та вивчення клієнта, його сім'ї, соціального мікросередовища, розробка методик соціальної роботи з опорою на терапевтичні методики. Такі форми роботи тільки починають застосовувати в роботі з біженцями та вимушеними переселенцями, але активного поширення в соціальних служба та органах соціального захисту ще не отримали.

Рекомендації.

1. Потрібно розробити стратегії надання допомоги ВПО, які б комплексно враховували усі елементи допомоги та пропонували конкретні дії для тієї чи іншої групи потреб ВПО.

Слід враховувати, що стратегії не повинні базуватись лише навколо матеріальних потреб, беручи до уваги, що низка ВПО може залишитись надовго, що означає необхідність задоволення також професійних та нематеріальних потреб, інтегрування у місцеву спільноту. Окрім стратегічних підходів, документи мають містити конкретні заходи із зазначенням відповідальних за виконання та можливим джерелом фінансування. Питання надання допомоги ВПО варто інтегрувати і в регіональні стратегії, плани розвитку.

2. Необхідно систематизувати інформацію про допомогу, яка доступна для ВПО із різних джерел (від влади, громадських ініціатив, звичайних мешканців тощо), а також активно її поширювати (спеціальні веб-сторінки, телеграм канали, брошури, мас-медіа). Активно залучати мас-медіа до поширення такої інформації.

3. Посилити співпрацю різних стейкхолдерів через координацію для забезпечення усіх наявних потреб ВПО, залучення фінансування та уникнення дублювання у наданні допомоги. Для цього може бути створений окремий майданчик для спілкування, обміну досвідом та узгодження роботи.

4. Комунікувати та переймати досвід інших областей України, які також прийняли багато ВПО та займаються релокацією бізнесу з постраждалих регіонів України.

5. Систематично проводити дослідження щодо потреб ВПО, щоб краще розуміти поточний стан, гнучко реагувати на зміни та планувати свої майбутні дії.

6. Систематизувати інформацію щодо фінансових можливостей для громадських та волонтерських організацій та ініціатив для роботи з ВПО, а також проактивно співпрацювати та заохочувати міжнародні та національні донорські організації розробляти та імплементувати спеціальні програми для допомоги волонтерським організаціям, які працюють з ВПО.

Виходячи з вищезазначеного, можна стверджувати, що питання соціальної адаптації та захист внутрішньо переміщених осіб є одним із найважливіших питань сучасного українського суспільства. У зв'язку із цим урядом країни було прийнято ряд нормативно – правових документів.

- Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»
- Закон України «Про зайнятість населення»
- Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття»
- Закон України «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції»
- Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»
- Закон України «Про професійну (професійно-технічну) освіту»
- Закон України «Про охорону дитинства»
- Закон України «Про вищу освіту»

Соціальна робота з військовослужбовцями, ветеранами війни та членами їх сімей

У період запровадження воєнного стану в Україні одним із найбільш актуальних завдань є комплексна підтримка у економічному та соціальному аспекті суспільного життя військовослужбовців, ветеранів війни, сімей загиблих (померлих, зниклих безвісти за особливих обставин) Захисників і Захисниць України.

Соціальна підтримка ветеранів війни, військовослужбовців та членів їх сімей регулюється відповідно до **законів України** *«Про правовий режим воєнного стану», «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», указів Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про*

введення воєнного стану в Україні» (зі змінами), № 68/2022 «Про утворення військових адміністрацій» та щодо соціальної підтримки, адаптації військовослужбовців на період запровадження воєнного стану в Україні, ветеранів війни, сімей загиблих (померлих, зниклих безвісти за особливих обставин) Захисників і Захисниць України, вшанування пам'яті загиблих.

На даний час Уряд України запускає нові експериментальні проекти, які стосуються військовослужбовців ЗСУ та ветеранів (жовтень, 2023р.).

1. Надання нової соціальної комплексної послуги - формування життєстійкості.

Послуга включає в себе низку опцій, зокрема:

- соціально-психологічну допомогу,
- формування та розвиток соціальних навичок та умінь,
- сприяння адаптації та інше.

Отримати послугу зможе кожен ветеран, його родина чи група людей.

2. Другий проект - це соціальний супровід військовослужбовців та членів їхніх сімей у військових частинах. Включає:

- психосоціальну підтримку для зміцнення сімей,
- допомогу в оформленні документів,
- допомогу в комунікації з державною та місцевою владою.

Координуватиме ці проекти Міністерство соціальної політики.

На шляху до інтеграції з Європейським Союзом здійснюються перетворення. Однією з ключових змін є реорганізація політики у сфері підтримки ветеранів. Це включає в себе розширення економічних можливостей для захисників: відкриття перспектив у бізнесі, зайнятості, перепідготовці, соціальної адаптації та забезпечення безбар'єрності. Зусилля також спрямовані на житлове забезпечення ветеранів, створення центрів для їх підтримки та запровадження інституту помічника ветеранів. Вже зараз проходить відбір і підготовка фахівців, які будуть супроводжувати ветеранів за принципом «рівний з

рівним», причому попит на ці позиції суттєво перевищує кількість вакансій.

Вже зараз уряд починає затвердження низки **стратегій**, нормативних документів та запуск програм, в основі яких лежить новий підхід у сфері ветеранської політики, **основними завдання** яких є:

- адаптація військовослужбовців до цивільного життя.

Відповідна стратегія вже напрацьована. Головною ідеєю є перехід від військової служби до цивільного життя має бути максимально комфортним для захисників.

- Медичні послуги та психологічна підтримка.

Це ліквідація МСЕК та ВЛК (Тобто медико-соціальних експертних комісій та військово-лікарських комісій). З 1 січня 2025 року були створені експертні команди з оцінювання повсякденного функціонування особи. Довідки мають ходити за ветераном, а не навпаки. А для цього: будуть скорочені всі терміни з розслідування обставин поранення; пройде максимальна цифровізація всіх погоджень.

- Економічні можливості для ветеранів

Першим кроком в цьому пункті буде розширення програми «Ветеранський бізнес». Мова йде про гранти для ветеранів та членів їхніх родин на запуск власної справи в будь-якій сфері.

На даний час уряд ухвалив постанову про розширення програми безповоротних грантів «е-Робота», яка включатиме окремі напрями саме для ветеранського бізнесу.

- **Перший напрямок.** 250 тисяч гривень гранту може отримати на власний бізнес ветеран за умови створення в цьому бізнесі щонайменше одного робочого місця.

- **Другий напрямок.** 500 тисяч гривень гранту може отримати член родини учасника бойових дій за умови створення в новому бізнесі щонайменше двох робочих місць.

Співфінансування за цією програмою буде 70 на 30. Тобто 70% вносить держава, 30% мають бути власні кошти нового підприємця.

- **Третій напрямок.** 1 млн гривень гранту може отримати учасник бойових дій, якщо він до цього вже був підприємцем та не менш ніж 3 роки був зареєстрований як ФОП. Головна умова для цього гранту - це створити від 4 робочих місця, з яких щонайменше два передбачені для ветеранів або осіб з інвалідністю внаслідок війни. Тут так само як і в другій програмі, співфінансування буде 70 на 30.

Наступний аспект у цьому блоці економічних можливостей - це **перекваліфікація та навчання:**

- програма спеціальних ваучерів для освоєння нової професії;
- навчання ІТ-спеціальностям;
- пільги для здобуття іншої освіти.

Послуги для ветеранів

Під цей пункт, за словами прем'єра підпадають розвиток цифрового проекту «Ветеран та послуги для ветеранів у ЦНАПах.

Житло для ветеранів

Планується введення пільгового іпотечного кредитування для захисників та захисниць України. Метою цього пункту є створення можливості, аби кожен ветеран міг отримати власну оселю.

Інститут помічника ветерана

В основі діяльності таких помічників буде покладено принцип індивідуального підходу, який полягає у виявленні та розв'язанні проблем кожного окремого Захисника чи Захисниці. Це буде допомога з усіх питань, зокрема:

- отримання медичної допомоги;
- реабілітації;
- консультації щодо отримання документів чи пільг;
- отримання освітніх послуг;

- допомога у працевлаштуванні;
- взаємодія з різними службами для швидкого та комфортного розв'язання всіх питань чи проблем.

Створення сервісних офісів у справах ветеранів

Основними завданнями даних офісів буде координація роботи, взаємодія з місцевою владою для підтримки ветеранів, узагальнення потреб, реалізація державної політики у сферах соціального та правового захисту ветеранів війни та членів їхніх сімей.

Такі офіси будуть створені по всій країні. Для цього долучатимуть громади та міжнародних партнерів, щоб максимально ефективно організувати роботу та належне фінансування.

В цьому році був запущений стратегічний проект переходу від військової служби до цивільного життя. Уряд погодив проект указу президента України щодо впровадження цього року **«Стратегії формування системи переходу від військової служби до цивільного життя» на період до 2032 року.**

Перехід від військової служби до цивільного життя - це інституційна реформа, яка дозволить якісно здійснювати управління людським ресурсами в безпековій і оборонній сфері.

Система переходу включатиме:

- психологічну та правову допомогу;
- соціальну, професійну, культурну адаптацію військовослужбовців, ветеранів війни, членів їхніх сімей, членів родин полеглих захисників і захисниць України;
- надання сучасних та дієвих інструментів для безпроблемної суспільної та економічної реінтеграції цих осіб.

Стратегія формування системи переходу від військової служби до цивільного життя на період до 2032 року передбачає, зокрема:

- оновлення законодавства України, що спрямовано на впровадження системи переходу від військової служби до цивільного життя;

- розроблення переліків послуг у системі переходу відповідно до категорії учасників цієї системи та порядків їх надання;

- формування системи моніторингу за якістю надання таких послуг та оцінки їх якості;

- впровадження новітніх інформаційних технологій накопичення та автоматизованого оброблення інформації у системі переходу та забезпечення взаємодії електронних реєстрів;

- підвищення рівня зацікавленості територіальних громад щодо використання потенціалу учасників системи переходу.

Насамперед, це запровадження людиноцентричного підходу до людини надасть змогу після війни реінтегрувати велику кількість людей в суспільство, громаду та економіку.

Загальний перелік потреб військовослужбовців та їх родин повинен забезпечуватися через посередництво діяльності уряду в аспекті впровадження соціальної політики, яке здійснюється шляхом виконання урядових програм та планів обласними, місцевими адміністраціями та їх структурними підрозділами в таких сферах як: – охорона здоров'я; – освіта; – зайнятість населення; – житлова політика; – соціальне забезпечення.

Напрями діяльності та заходи регіональної підтримки ветеранів війни, військовослужбовців та членів їх сімей.

Соціальна підтримка

Виконавчі органи місцевих рад (територіальні громади).

1. Утворення робочих груп для вирішення проблемних питань ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих, полонених, зниклих безвісти) ветеранів війни, Захисників і Захисниць України та інших військовослужбовців, які проживають на території громади (із залученням представників громадських об'єднань, волонтерів, благодійних організацій,

спеціаліста територіальної громади з мобілізаційної роботи тощо).

2. Відвідання фахівцями із соціальної роботи спільно із членами робочої групи кожної сім'ї ветеранів війни, загиблих (померлих, полонених, зниклих безвісти) ветеранів війни, захисників і захисниць України, які проживають на території громади, проведення детального анкетування щодо визначення їх потреб.

3. Взяття шефства над кожною сім'єю загиблих (померлих, полонених, зниклих безвісти) ветеранів війни, захисників і захисниць України, які проживають на території громади (за участі депутатів усіх рівнів, благодійників, меценатів).

4. Утворення центрів підтримки ветеранів (ветеранські простори) для надання допомоги військовослужбовцям, сім'ям загиблих (померлих, полонених, зниклих безвісти) ветеранів війни, захисників і захисниць України, які проживають на території громади, надання їм консультативних послуг за принципом «єдиного вікна», а також соціальних, психологічних та юридичних послуг.

5. Виявлення та взяття на облік учасників бойових дій в Україні та членів сімей загиблих учасників бойових дій в Україні, які потребують поліпшення житлових умов, але не перебувають на квартирному обліку.

6. Забезпечення консультування, інформування, допомоги у зборі та поданні документів для отримання допомоги з обласного бюджету.

Департаменти облдержадміністрації – обласної військової адміністрації: соціального захисту населення; охорони здоров'я; освіти і науки, молоді та спорту, виконавчі органи місцевих рад (ТГ).

1. Запровадження роботи телефонної «гарячої лінії».

2. Забезпечення безкоштовним оздоровленням та відпочинком дітей загиблих учасників бойових дій в Україні,

поранених, які втратили працездатність та зниклих безвісти, у тому числі на базі літніх шкільних та стаціонарних таборів.

Департамент соціального захисту населення облдержадміністрації – обласної військової адміністрації, комунальна установа «Обласний центр по нарахуванню та здійсненню соціальних виплат».

1. Надання матеріальної допомоги.

Освіта

Виконавчі органи місцевих рад (територіальні громади).

1. Забезпечення безкоштовним харчуванням дітей у закладах загальної та дошкільної освіти та звільнення від плати за харчування батьків або осіб, які їх замінюють, з числа учасників бойових дій на період запровадження воєнного стану в Україні, та сімей загиблих (зниклих безвісти, полонених) військовослужбовців – учасників бойових дій у період запровадження воєнного стану в Україні.

Департамент освіти і науки, молоді та спорту облдержадміністрації – обласної військової адміністрації

1. Надання пільг з оплати за навчання здобувачам освіти, які навчаються у державних (комунальних) вищих та фахових передвищих закладах освіти області на контрактній основі з числа учасників бойових дій у період запровадження воєнного стану в Україні, та сімей загиблих (зниклих безвісти, полонених) військовослужбовців – учасників бойових дій у період запровадження воєнного стану в Україні.

Відновлення здоров'я

Департамент охорони здоров'я облдержадміністрації – обласної військової адміністрації, виконавчі органи місцевих рад (ТГ)

- Створення при лікувальних закладах, у яких проходять лікування військовослужбовці, пунктів надання психологічної допомоги учасникам бойових дій в Україні.

*Департамент соціального захисту населення
облдержадміністрації – обласної військової адміністрації,
обласний центр комплексної реабілітації для осіб з
інвалідністю.*

- Проведення реабілітаційних заходів для
військовослужбовців, учасників бойових дій в Україні, які їх
потребують.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Дайте визначення терміну «громада»?
2. Приведіть основні характеристики громади?
3. Які основні типи громади можна виокремити на основі спільних ознак членів громади?
4. Яке місце займає громада в системі місцевого самоврядування?
5. Що таке соціальна робота в громаді та які її основні форми та види?
6. Які основні види соціальних послуг гарантуються державою згідно із Законом України «Про соціальні послуги»?
7. В чому полягає різниця між базовими, комплексними, технічними та екстреними соціальними послугами?
8. Які основні принципи системи соціальних послуг в Україні вказані у Стратегії розвитку системи соціальних послуг в Україні на 2021-2025 роки?
9. Опишіть основні напрямки розвитку системи соціальних послуг в Україні?
10. Які тенденції характерні для ринку соціальних послуг?
11. Яке значення має діджиталізація у сфері соціальних послуг?
12. Які основні законодавчі акти регулюють соціальну роботу в громаді в Україні?
13. Які правові, економічні та організаційні засади надання соціальних послуг визначено Законом України «Про соціальні послуги»?
14. Яке значення має Закон України «Про соціальний захист населення» для системи соціальних послуг?
15. Дайте визначення поняття «теорія соціальної роботи»?
16. Які основні групи теорій виділяються в теорії групової соціальної роботи?
17. Опишіть основні характеристики психологічно-орієнтованих теорій соціальної роботи.
18. В чому полягає суть психодинамічної моделі соціальної роботи?

19. Що означає підхід, заснований на правах людини, в контексті соціальної роботи?
20. Назвіть ключові принципи застосування підходу, заснованому на правах людини.
21. Назвіть міждисциплінарні моделі розвитку громади?
22. Опишіть основні компоненти моделі запобігання злочинності на рівні громади.
23. В чому полягає головна мета моделі формування здорового способу життя?
24. Як модель відродження громади сприяє економічному розвитку?
25. В чому суть моделі Чевіза та на яку аудиторію вона орієнтована?
26. Що таке модель зустрічі у домівках за Россом та яке її застосування?
27. Яку роль відіграє коаліція у моделі Алінського?
28. Що представляє собою модель соціальних мереж та як вона може бути використана соціальними працівниками?
29. Як розгалужена соціальна мережа відрізняється від інших моделей соціальних мереж?
30. Що таке комплексні моделі у соціальній роботі і яке їхнє призначення?
31. Опишіть основні принципи моделі вирішення проблем.
32. В чому полягає суть моделі сімейної терапії?
33. Яким чином модель кризового втручання може допомогти особам у важких життєвих ситуаціях?
34. Що таке модель, орієнтована на завдання, та як вона застосовується?
35. Які основні етапи реалізації моделі, орієнтованої на пошук рішення?
36. В чому полягає особливість когнітивно-поведінкової моделі?
37. Яке місце займає громада в системі соціальних послуг і як формувати ефективну об'єднану територіальну громаду?

38. Яка роль соціального працівника у налагодженні взаємодії між різними структурами в громаді?
39. Яке основне завдання соціального працівника у територіальній громаді?
40. Наведіть приклади базових навичок соціального працівника.
41. Які основні категорії отримувачів соціальних послуг можна виділити?
42. В чому полягає роль соціального працівника у плануванні та розвитку громади?
43. Як соціальні працівники сприяють розвитку громадських ініціатив?
44. Яке значення має превентивна та профілактична діяльність соціального працівника в громаді?
45. Назвіть завдання та функції соціального працівника?
46. Які основні групи осіб можуть потребувати соціальної підтримки в громаді?
47. Хто вважається соціально вразливими категоріями населення в Україні? Наведіть приклади.
48. Які основні проблеми виникають у внутрішньо переміщених осіб в Україні?
49. Які основні напрями соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами можна виділити?
50. В чому полягає роль соціального працівника у працевлаштуванні та професійній адаптації внутрішньо переміщених осіб?
51. Яке значення має психологічна підтримка учасників бойових дій в Україні, і як це реалізується на практиці?
52. Які основні заходи приймаються на рівні області для реабілітації військовослужбовців, учасників бойових дій?

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Вступ до соціальної роботи: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. Т. В. Семигіної, І. І. Миговича. Київ : Академвидав, 2005. 304 с.

2. Слозанська Г. І. Соціальна робота в територіальній громаді: теорії, моделі та методи: монографія / за наук.ред.д-ра пед. наук, проф. В. А. Поліщук. Тернопіль : ТНПУ імені В. Гнатюка, 2018. 382 с.

3. Безпалько О.В. Соціальна робота в громаді. Навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 176 с.

4. Семигіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ : Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с.

5. Лукашевич М.П, Семигіна Т.В. Соціальна робота (теорія і практика): Підручник. Київ : Каравела, 2009. 368 с.

6. Кириченко Ю.М. Територіальна громада як базовий елемент системи місцевого самоврядування України: теоретичне визначення. *Форум права*. 2012. №4. С.451-457

URL: <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-4/12kjmutv.pdf>

7. Примуш М. В., Ю. В. Окуньовська Громада як основний елемент місцевого самоврядування. *Політичне життя*. 2022. С.33-37

URL: <https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/12629>

8. Омельченко С. О., Тернопільська В. І., Чернуха Н. М., Співак Я. О., Васильєва-Халатникова М. О., Бакуліна О. С., Костенко Д. В., Рутьян Л. І. Соціальна робота: реалії та виклики часу: навчально-методичний посібник. Слов'янськ : Вид-во Б. І. Маторіна, 2021. 219 с. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/34954/Sotzialna-Robota-Realii-Ta-Vyklyky-Chasu.pdf?sequence=1>

9. Стратегія розвитку системи соціальних послуг в Україні на період 2021-2025 pp.

URL: <https://caritas.ua/wp-content/uploads/2021/09/strategiya-rozvytku-systemy-soczialnyh-poslug-v-ukrayini-na-period-do-2025....docx>

10. Купенко О. В. Соціальна робота: від теорії до практики: навчальний посібник. Суми : Сумський державний університет, 2020. 192 с.

11. Тюття Л.Т., Іванова І.Б. Соціальна робота: теорія і практика: Навч. посіб.2-ге вид., перероб. і доп. Київ: Знання, 2008. 574 с.

12. Семигіна Т. Чому соціальна робота набуває зеленого кольору? *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*. 2018. № 2. С. 11-27.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VAPSV_2018_2_4

13. Конституція України 1996 р. Відомості Верховної Ради України (ВВР).
URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

14. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>

15. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-viii>

16. Концепція реформування системи соціальних послуг: розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 квітня 2007 р. № 178-р. URL: <http://www.mlsp.gov.ua>

17. Про соціальні послуги: Закон України URL: <http://www.rada.kiev.ua>